

Katedra: Katedra filosofie
Studijní program: Specializace v pedagogice
**Studijní obor
(kombinace):** Anglický jazyk a humanitní studia se zaměřením
na vzdělávání

Morální a politická filosofie Johna Stuarta Milla Moral and political philosophy of John Stuart Mill

Bakalářská práce: 13-FP-KFL-218

Autor:

Petra HOFMANOVÁ

Podpis:

Adresa:

Vilová 5

466 01, Jablonec nad Nisou

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph. D.

Konzultant: Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph. D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
52	0	0	0	19	1

V Liberci dne: 25. 6. 2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra Hofmanová**
Osobní číslo: **P09000212**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Morální a politická filosofie Johna Stuarta Milla**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je vytvoření uceleného přehledu sociální a politické filosofie Johna Stuarta Milla. V jednotlivých kapitolách budou rozebrány Millovy myšlenky z hlediska politického, náboženského a individuálního postavení člověka ve společnosti. Studentka využije komparaci primární a sekundární literatury. Bude pravidelně docházet na konzultace s vedoucím práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Mill, John Stuart. Tři essaye o náboženství: Příroda - Užitečnost náboženství - Theismus. Praha : J. Pelcl, 1900. 204 s.

Mill, John Stuart. O svobodě = On liberty. 1.. Praha : J. Otto, 1914. 95 s.

Mill, John Stuart. O svobodě = On liberty. 2.. Praha : J. Otto, 1914. 109 s.

Mill, John Stuart. Utilitarismus. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2011. 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1.

Mill, John Stuart. Vlastní životopis. Praha : Pelcl, 1901. 237 s.

Mill, John Stuart. Úvahy o vládě ústavní. 2. upr. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 239 s. ISBN 80-205-0267-X.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: 30. listopadu 2010

Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2012

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 29. dubna 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Morální a politická filosofie Johna Stuarta Milla
Jméno a příjmení autora: Petra Hofmanová
Osobní číslo: P09000212

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 25. 06. 2013

Petra Hofmanová

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Ing. Martinu Brabcovi, Ph. D. za odborné vedení a cenné připomínky k obsahu i formě práce.

Anotace

Předmětem bakalářské práce je výklad morální a politické filosofie Johna Stuarta Milla, který patří k nejvýznamnějším anglickým myslitelům 19. století. První část práce je věnována životu Johna Stuarta Milla s ohledem na dějiny společenského vývoje a myšlení, které měly vliv na jeho filosofii. Další část se zabývá základními principy klasického utilitarismu a jak jej modifikoval John Stuart Mill. Důležitým prvkem jeho filosofie bylo nadčasové téma lidské svobody a stanovení hranic svobody, která je v této bakalářské práci také zahrnuta. Poslední dvě kapitoly jsou věnovány úvahám Johna Stuarta Milla o nejlepším možném vládním uspořádání a o politické koncepci socialismu.

Klíčová slova

Svoboda, demokracie, liberalismus, socialismus, užitečnost, společnost, jedinečnost, rovnost

Annotation

The subject of the Bachelor Degree Thesis is to interpret the moral and political philosophy of John Stuart Mill, who belongs among the most eminent thinkers of 19th century. The first part of the Bachelor Degree Thesis describes the life of John Stuart Mill with regard to the historical context of the social development and development of thinking that had a significant influence on his philosophy. The next part of the Bachelor Degree Thesis addresses basic principles of a classical utilitarian theory and its modification by John Stuart Mill. The important element of his philosophy was the timeless theme of human freedom and its limitations, which are also included in the Thesis. The last two chapters are focused on John Stuart Mill's reflections of the best possible governmental organization and of the socialist political concept.

Keywords

Liberty, democracy, liberalism, socialism, utility, society, individuality, equality

Obsah

1 Úvod.....	7
2 Úvodem k životu Johna Stuarta Milla.....	8
2.1 Politická a společenská situace v 19. století.....	9
2.2 Jeho život.....	11
2.2.1 Mládí J. S. Milla.....	11
2.2.2 Duševní krize a obrat v myšlení.....	13
2.2.3 Setkání s Harriet.....	14
2.2.4 Vědecké a pracovní úspěchy.....	14
2.2.5 Politická kariéra.....	16
2.2.6 Závěr života.....	16
3 Utilitarismus.....	18
3.1 Vznik utilitarismu	18
3.1.1 Utilitarismus Jeremyho Bentham.....	19
3.2 Mill a utilitarismus	21
3.2.1 Úprava utilitarismu J. Bentham.....	22
3.2.2 Pojem spravedlnosti.....	23
3.3 Užitečnost náboženství.....	24
3.4 Shrnutí.....	27
4 Hranice svobody člověka	28
4.1 O svobodě.....	28
4.1.1 Zásady svobody.....	29
4.1.2 Tři oblasti svobody.....	30
4.1.3 O individualitě.....	31
4.2 Poddanství žen.....	32
4.2.1 Situace žen 19. stol.....	33
4.2.2 Počátky poddanosti.....	33
4.2.3 Mill a poddanost žen.....	33
4.2.4 Důsledky rovnoprávnosti žen.....	34
4.3 Shrnutí.....	35
5 Úvahy o vládě zastupitelské.....	37
5.1 Vládní forma.....	37
5.2 Dobrá vládní forma.....	38
5.3 Zastupitelská forma vlády.....	39
5.4 Prává a nepravá demokracie.....	40
5.5 Volební právo.....	40
5.5.1 Volební právo žen	41
5.6 Shrnutí.....	42
6 Mill a socialismus.....	43
6.1 Nutnost socialismu.....	43
6.2 Výtky socialistů.....	44
6.3 Dva typy socialismu.....	45
6.4 Kritika komunismu.....	45
6.5 Shrnutí.....	46
7 Závěr.....	47
8 Použitá literatura.....	51

1 Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla věnovat pozornost některým stanoviskům ve filosofii Johna Stuarta Milla, jednoho z nejvlivnějších filosofů, který žil v době velkých revolučních změn provázející průmyslovou revoluci v 19. století.

John Stuart Mill se podílel na formování některých společenských změn, které byly uskutečněny za jeho života. Díky svým názorům byl některým lidem trnem v oku, ale pro mnohé znamenal přechod k tolerantnější a svobodnější společnosti. Dodnes se vede rozsáhlá polemika nad jeho literárními pracemi.

Cílem této práce je vyložit základní myšlenky morální a politické filosofie Johna Stuarta Milla. Morální filosofie se zabývá souborem pravidel chování pro dobu nebo kulturu; je to také teorie o dobru a zlu. Politická filosofie zkoumá různé formy moci, vztahy mezi mocí a občany a také vládní soustavy. Témata morální a politické se vzájemně prolínají; např. liberalismus je prochnut jak v morální, tak i v politické filosofii Johna Stuarta Milla.

Proto jsem se rozhodla svou práci koncipovat od obecných po konkrétnější témata – jeho život, pojetí utilitarismu, úvahy o svobodě, formy vlády a socialismu. Jsou řazeny podle toho, jak velké místo zaujímají v intenzitě požadavků Millovy vize pro žádoucí změny ve společnosti.

Úvodní část této bakalářské práce je věnována důležitým společenským a politickým událostem 19. století, aby čtenář snadněji porozuměl kontextu doby v souvislosti s celoživotním úsilím tohoto proslulého filosofa. Poté plynule přejdu k výkladu života Johna Stuarta Milla a vlivům na jeho myšlení. Popis života J. S. Milla je koncipován z hlediska chronologie důležitých životních událostí a je dělena do několika mezníků jeho života.

Jedním z nejdůležitějších témat jeho morální filosofie byla bezesporu teorie utilitarismu, etického směru, který ho již v mládí nasměroval k usilování o obecné dobro. Tento pojem jsem zařadila na první místo ve výkladu témat této bakalářské práce, protože je v Millově morální i politické filosofii patrná v každém předmětu, kterým se zabýval. Nejprve se budu věnovat popisu utilitarismu Jeremyho Benthama, protože z jeho názorů John Stuart Mill vycházel. Poté se čtenáři pokusím vysvětlit, v čem se od Benthamovy teorie nakonec odlišoval. Menší část je také věnována otázce užitečnosti náboženství.

Vliv utilitarismu je také patrný v jeho nahlížení na svobodu člověka. Tomuto velkému fenoménu se budu věnovat v další části práce, v níž zahrnu hlavní názory knih J. S. Milla *O svobodě* a

Poddanství žen. Obě knihy jsou vyjádřením jeho snah o tolerantnější společnost k individuálním potřebám všech občanů společnosti.

V další kapitole se dostaneme ke konkrétnějšímu vymezení morální a politické filosofie Johna Stuarta Milla. Do této části zahrnu jeho ideje o nejlepší možné formě vlády, která by dostatečně chránila svobodu a práva všech lidí podílet se na fungování vlády a směřovala tak k dosahování jejich štěstí.

O pozitivních a negativních nastupujících ideologických doktrínách socialismu bude pojednávat další část mé bakalářské práce. Vyložím, k jakým politickým stanoviskům se Mill přikláněl a jaké důvody jej vedly k tomu, že socialismus nepřijímal, ale také ani neodmítal.

V závěru se pokusím shrnout základní myšlenky z obsažených kapitol bakalářské práce a ohodnotím jejich význam svým vlastním názorem. Pro odbornější ráz shrnutí své práce také zařadím postoje několika současných myslitelů k filosofii Johna Stuarta Milla. Cílem shrnutí bude tedy nejen výčet nejdůležitějších hledisek v názorech Johna Stuarta Milla, ale také jakým způsobem mohou být pro naši dobu stále aktuální.

V práci budu využívat metodu komparace knih Johna Stuarta Milla a sekundární literatury. Po každé tématické kapitole bude následovat její shrnutí.

2 Úvodem k životu Johna Stuarta Milla

John Stuart Mill byl významný britský filosof, ekonom a státník 19. století, jehož hlavním cílem bylo nastavit pozitivním směrem život společnosti k rozvoji pokroku lidského vědění a osobní svobody. Ve své době měl mimořádný vliv a byl pokládán za vůdčí intelektuální osobnost.¹

Jeho nahlížení na svět vymodelovalo mnoho myšlenkových směrů, od antiky po novověk. Pro své úvahy čerpal zdroje z empirismu, pozitivismu, liberalismu, socialismu apod.

Podobně jako všichni postupem času sbíráme zkušenosti a necháváme se ovlivňovat jinými lidmi a společenskou situací, tak také John Stuart Mill postupně měnil a upravoval své ideje a snažil se je vhodně použít ze svého nejupřímnějšího přesvědčení pro co největší prospěch.

Pro hlubší porozumění jeho filosofie jsem tuto kapitolu rozdělila na dvě části. První je zaměřena na vývoj politické a společenské situace ve Spojeném království Velké Británie a Irska v 19. století, protože tehdejší události značně formovaly Millovo nahlížení světa a povzbuzovaly jeho celoživotní úsilí ke zlepšení lidského života. Je zmíněn směr vývoje anglické ekonomiky a politických stran.

¹ Viz MILLER, David L. - CONNOLLY, William E. - RYAN, Alan - KUČTOVÁ, Jana - LUKÁŠ, Ivo - OGROCKÁ, Jana. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno : Jota, 1995. 580 s. Nové obzory. ISBN 80-85617-47-1. str. 310.

Nové politické reformy v 60. a 70. letech nakonec značně zlepšily veřejný i soukromý život britského národa a bouřlivé období průmyslové revoluce postupně ustávalo.

Druhá část, pojednávající o průběhu jeho života a o osobách, jenž ho ovlivnily, je dělena postupně na části Millova života. Za svého života byl činný v psaní politických článků do časopisů politických stran a posléze krátce zvolen poslancem v parlamentu. Jeho vědeckých počínů a úvah si cenila anglická společnost i lidé v zahraničí. Celých 35 let působil jako úředník v tehdy značně úspěšné Britské Východoindické společnosti.

2.1 Politická a společenská situace v 19. století

Významný vliv na myšlení anglické společnosti v 19. století měl velký klasik liberální politické ekonomie Adam Smith, který žil v době osvícenství. Jeho teorie spočívala ve svobodném, ničím neomezaném tržním hospodářství, řízeném „neviditelnou rukou trhu“. Ekonomiku volného trhu podporovaly obě parlamentní strany, Toryové a Whigové, a měla za následek rostoucí bohatství a moc střední třídy. Ekonomika Anglie byla nastavena strategií kapitalismu tak, že stát nezasahoval do obchodu ani průmyslu.

Přestože Smith byl v době osvícenství optimistický, upozorňoval na možné negativní důsledky kapitalismu, které mohou v souvislosti s využíváním svobody podnikání vést k utlačování chudých a dělníků. Stát by měl být morálně politickou autoritou a měl by tomuto utiskování zabránit zákonnými úpravami.

Brzy došlo na Smithovu předpověď a svoboda pro vlastníky továren znamenala bídu pro dělníky, nikoliv svobodu a prosperitu. Kolem roku 1820 začalo lidem docházet, že stát musí do tohoto stavu zasáhnout, aby pomohl chudým a slabým. Se zavedením strojové výroby vzrůstala nezaměstnanost a to přineslo bídu a morální úpadek dělnictva. Výsledkem bylo množství zákonů upravujících pracovní podmínky. Roku 1833 byl upraven počet pracovních hodin pro ženy a děti. V dalším roce bylo zrušeno otroctví v celém Britském království. Vlastníci továren nesouhlasili s tím, že zatímco vlastníci otroků byli odškodněni za ztrátu otroků, oni sami za nově vytvořené limity odškodněni nebyli.²

Na konci 20. let 19. století byli katolíci poprvé od 17. století přijati ke vstupu do parlamentu a státních úřadů. Dosavadní Toryové se hlásili k anglikánské církvi a měli blízko k pozemkové aristokracii, zatímco Whigové byli liberálové.³

2 Viz MCDOWALL, David. *An Illustrated History of Britain*. 11th impr. Harlow : Longman, 1997. 188 s. ISBN 0-582-74914-X. str. 154.

3 Tamtéž str. 141.

Dalším vlivným politickým ekonomem po Adamu Smithovi byl David Ricardo (1772-1823), který svými myšlenkami reagoval na tehdejší ekonomické a sociální poměry v Anglii. Jeho představa budoucnosti byla velmi pesimistická. Jako první krok ke zlepšení situace viděl ve zrušení obilních zákonů. Ze zdražování britského obilí měli největší prospěch majitelé půdy, kteří byli vlastně „neproduktivní třídou“. Zrušení zákazu dovozu obilí a obilních cel po parlamentu požadovali stoupenci Benthama a Ricarda, filosofičtí radikálové⁴, mezi kterými byl také James Mill, otec J. S. Milla. Pozemková aristokracie měla v parlamentu velký vliv, a tak nebylo snadné prosazovat politické cíle radikálů. Odstranění obilního cla se podařilo až v r. 1846 a přineslo nové rozdělení politických stran; Toryové se změnili na Konzervativní stranu a Whigové na stranu Liberální.

V 50. letech se poprvé konalo sčítání obyvatelstva, které přineslo nevídaný výsledek. Pouze 60 % obyvatel se hlásilo k církvi: 5,2 mil. k anglikánské církvi, necelý 0,5 mil. bylo katolíků a 4,5 mil. se hlásilo k jiným náboženstvím.⁵

Přestože víra v Boha už od dob osvícenství začala značně upadat díky vědeckému pokroku, moc náboženství byla zjevně stále patrná, zejména v převládajících tradicích a zvycích charakteristické pro anglickou společnost. Lidem ale postupně začalo docházet, že vliv náboženství na uspořádání státu a veřejného mínění musí být do určité míry omezen a že vládnoucí dogmata je třeba nahradit racionální koncepcí společenského uspořádání. Vláda v průběhu 19. století přijímala celou řadu reforem.

Mnoho ze společenského uspořádání současného moderního státu Spojeného království pochází z reforem v 60. a 70. letech 19. století. Zvýšil se počet voličů (v té době pouze mužů) až na 60 %, včetně mnohých z pracující třídy. V roce 1867, v období Millova působení v parlamentu, byl schválen zákon o povinném bezplatném vzdělání pro děti.⁶ Růst novinového průmyslu umožnil posílit vliv všeobecného názoru. Narůstala síla demokracie.

Mill však velmi kritizoval parlament pro přijímání zákonů, které zajišťují svobodu a práva pouze majetným.⁷ Dolní sněmovna byla tehdy složena z poslanců volených podle majetkového cenzu a Horní sněmovna byla složená z lordů – šlechticů, které přímo jmenoval panovník. Odbory také požadovaly zastoupení v parlamentu a jejich snahy podporovali radikální liberálové. V 70. letech se

4 Liberalismus viktoriánské éry se nazýval radikalismus.

5 Viz MCDOWALL, David. *An Illustrated History of Britain*. 11th impr. Harlow : Longman, 1997. 188 s. ISBN 0-582-74914-X. str. 114.

6 Tamtéž str. 143,144.

7 BEDNÁŘ, Miloslav. *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. str. 33.

konalo nejvíce dělnických stávek v historii Anglie a dělnická strana (Labour Party) se dočkala svého založení až roku 1891.

Zlepšení podmínek pro chudou vrstvu společnosti bylo pomalé, nicméně ke konci století bylo již jen 30 % národa extrémně chudá. Přesto to byla velmi krutá a nelichotivá pravda pro tehdejší nejmocnější národ na světě.⁸

2.2 Jeho život

Následující kapitola pojednává o životě Johna Stuarta Milla a o nejdůležitějších vlivech na jeho myšlení. Je rozdělena chronologicky na etapy Millova života: mládí, duševní krize, setkání s Harriet, vědecké a pracovní úspěchy, politickou kariéru a závěr jeho života.

2.2.1 Mládí J. S. Milla

John Stuart Mill se narodil 20. května 1806 v Londýně jako nejstarší ze šesti dětí Harriet Burrowsové a známému filosofovi Jamesu Millovi, jednomu z nejhorlivějších stoupenců radikálně liberálního směru.⁹

Navzdory pracovnímu vytížení u Východoindické společnosti si James Mill našel čas na výchovu a vzdělání svého syna Johna, který uměl již ve třech letech řečtinu a v osmi letech latinu. Ve věku osmi let mu byl také svěřen úkol zodpovídat za vzdělání svých mladších sourozenců. Ve 12 letech se začal seznamovat s logikou a národním hospodářstvím. Do svých 14 let přečetl velké množství děl latinských a řeckých klasiků.¹⁰

Jeho vzdělání nebylo založeno na prázdném memorování vědomostí, nýbrž se učil řečové obratnosti, pohotovosti a pochopení látky. Jeho otec považoval za důležité jej poučit a vychovat dle mravních zásad řeckých filosofů, především Sokrata. Tyto zásady byly: spravedlnost, umírněnost, pravdymilovnost, ochota podstupovat bolest, pracovitost, zřetel k obecnému dobru, oceňování osob podle jejich zásluh a věcí podle jejich skutečné užitečnosti a dávání přednosti životu námahy před životem klidu a lenosti. Přestože James Mill syna vychoval k ateismu, neopominul jej vzdělat také v dějinách církve.¹¹

8 MCDOWALL, David. *An Illustrated History of Britain*. 11th impr. Harlow : Longman, 1997. 188 s. ISBN 0-582-74914-X. str. 154, 155.

9 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 13.

10 <http://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=mill> Wilson, F. John Stuart Mill, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.).

11 Viz ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. str. 7, 8.

Ve svých čtrnácti letech je poslán na rok do Francie k Samuelu Benthamovi, který byl bratrem Jeremyho Benthama, otcova důvěrného přítele. V této době lze již tvrdit, že na tak mladého chlapce je oproti svým vrstevníkům velmi sečtělý; zná starověké klasiky, historii, matematiku, logiku a začíná také studovat ekonomickou teorii Davida Ricarda. Francii si John zamiluje díky družné a laskavé povaze Francouzů a vytvoří si tak celoživotní vztah k francouzské kultuře. Po návratu se osměluje účastnit pravidelných debat o vědeckých a politických záležitostech s otcovými přáteli, které ohromí chlapcova bystrost a správný úsudek.¹²

Hluboké celoživotní přátelství mezi Jamesem Millem a Jeremy Benthamem mělo přirozený dopad na Johnovu představu fungování lidské společnosti již od ranného dětství. Benthamova právní teorie a teorie užitečnosti se stala základem, na kterém postavil svoje myšlení a účel života.

Své první žurnalistické příspěvky píše již v 16 letech do novin politické strany Whigů, Morning Chronicle a Travelleru, a také do Westminsterské revue, časopise založeném „Benthamovou školou“.

Od původního úmyslu směřovat Johna k právníckému povolání jeho otec upouští, když mu v jeho sedmnácti letech zajišťuje práci ve Východoindické společnosti, ve které sám již několik let pracuje. Kromě úřední a spisovatelské činnosti se John také účastní debatního kroužku se svými několika známými a diskutují o nejrůznějších dílech politického hospodářství, logiky či analytické psychologie. Tento kroužek nese jméno Utilitarian Society, protože byl založen zejména k účelu debat o Benthamových ideách.¹³ Rétorické schopnosti poté rozvíjí ve veřejných debatních společnostech. Jeho rozšiřující se vědomosti a dovednosti přesvědčí Jeremyho Benthama, aby Johnovi svěřil přípravu svého nejobsáhlejšího díla *Výklad o soudním důkazu*.¹⁴

12 ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. str. 9, 11.

13 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 17.

14 ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. str. 14–17.

2.2.2 Duševní krize a obrat v myšlení

Johnovo nadšení a zájem o reformu světa byl najednou konfrontován s pocitem, že tímto nemůže dosáhnout osobního štěstí. Výchova bez projevů lásky zaměřená na rozum zanechala nejspíše velký podíl na Johnovu duševním zdraví. Ve svých dvaceti letech se ocitl ve stavu těžké duševní deprese, ze které se jen těžko dostával. Útěchu se snažil najít v oblíbených knihách, poezii nebo také hudbě. Z deprese jej dostaly až Marmontelovy memoáry, v nichž píše o smrti svého otce. Mill byl knihou dojat a byl překvapen tím, že pocítil něco zcela nového. Také mu pomohly Wodsworthovy básně, které dokázaly vyjádřit „stavy citu a myšlenky zbarvené citem pod vznětem krásy.“ Přesně tento popis citů byl tím, co Mill tak zoufale potřeboval k nalezení vnitřní radosti.¹⁵

Tato nepříjemná zkušenost ovlivnila natrvalo jeho názory a povahu. Přichází na to, že šťastný člověk může být jen ten, který odpoutá mysl od vlastního štěstí a přesměruje ji na vnější cíl (např. štěstí jiných, zaměstnání, umění).¹⁶ Jeho vzdělání bylo příliš analytické a chybělo mu pěstování citů a vášnivě zanícení, které je potřeba k nalezení vnitřní rovnováhy člověka.¹⁷ Tak se jeho staré názory a přesvědčení mění a začíná přicházet na trhliny ve filosofii otce a „Benthamovy školy“. Od Benthama, prosazujícího deduktivní způsob poznání, Mill uskuteční obrat o 180°, neboť zjistí, že jedinou spolehlivou metodou zkoumání je indukce (úsudek směřující od jednotlivého k obecnému). Navazuje tak na myšlení Francise Bacona a polickou filosofii Johna Locka, kteří věřili, že základem veškerého poznávání je naše zkušenost a také, že hledání pravdy je vždy relativní.¹⁸

Nejbližší mu byly teorie St. Simona¹⁹, Fouriera, Considéranta a Roberta Owena. U nich se inspiroval myšlenkou, že je možné uvažovat o liberální svobodě pouze v tom případě, že se bere v úvahu také řešení sociálních otázek.²⁰ Skrze St. Simonovce se poprvé seznámil s pracemi Augusta Comta.

Novou vlnu nadšení v Millovi vyvolá červencová revoluce ve Francii roku 1830, která znamená pád Bourbonů a zavedení liberálnější vlády Ludvíkem Filipem. Nadšeně píše články do *Examineru*

15 Viz MILL, John Stuart. *Vlastní životopis*. V Praze : Pelcl, 1901. 237 s. Knihovna Rozhledů. Str. 116.

16 Viz tamtéž str. 111, 112.

17 Viz MILLER, David L. - CONNOLLY, William E. - RYAN, Alan - KUČTOVÁ, Jana - LUKÁŠ, Ivo - OGROCKÁ, Jana. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno : Jota, 1995. 580 s. Nové obzory. ISBN 80-85617-47-1. str. 312.

18 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 18

19 Claude Henri de Rouvroy (1760-1825) byl francouzský sociální filosof, utopický socialista; založil nábožensky zaměřené sociální učení: zrušením všech privilegií, zajištěním práce pro všechny a odměňováním podle pracovního výkonu má být dosaženo budoucí společnosti, která bude založena na vědecky organizovaném, plánovitém průmyslu, velká úloha v ní připadá vědě. Zdroj: *Filosofický slovník*, Universum.

20 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 17.

o francouzských politických událostech a příležitostně také recenze knih. Roku 1831 zaujme ve Skotsku žijícího Carlylea²¹ svými články natolik, že se z nich stanou na několik let blízcí přátelé.²²

2.2.3 Setkání s Harriet

V roce 1830 poznává svou budoucí ženu, paní Taylorovou²³, která byla jednou z nejdůležitých osob v jeho životě, jež ho názorově obohatily. Svým zapálením pro pokrok, bystrou inteligencí a vtipem byla velmi oblíbenou společnicí a hostitelkou ve svém domě. Pravidelně se obklopovala malým kroužkem přátel, do kterého byl přizván také John Stuart Mill.²⁴ Paní Harriet Taylorová měla zásadní význam pro jeho nové pojetí liberálního utilitarismu a na celé jeho pozdější myšlení.

Až v roce 1851, to bylo Millovi 45 let, se s Harriet ožení. Harriet se podílí na všech jeho knihách napsaných a diskutovaných za dobu jejich společného soužití. Společně procházejí téma svobody, pojem užitečnosti i ženská práva.

2.2.4 Vědecké a pracovní úspěchy

Na svých vědeckých dílech Mill pracuje i několik let a díky své snaze být přesný a pečlivý svá díla přepisuje nejméně dvakrát. Jeho nejslavnější práce *Systém logiky* (1843) zajistí Millovi slávu nejen v domovské Anglii, ale také v jiných vzdělaných národech. Vychází z Johnova přesvědčení, že všechno naše vědění se zakládá na zkušenosti a zároveň popírá názor, že intuice pomáhá k poznání pravdy. Cenné podněty pro napsání této knihy získal Mill v Comteho *Kurzu pozitivní filosofie* (1830-1842). Mezi Comtem a Millem se zrodilo přátelství trvající několik let skrze korespondenci, ale nakonec je ukončeno kvůli rozporům v některých názorech.²⁵

John Stuart nepřestává studovat problémy národního hospodářství a jeho úvahy na toto téma jsou uveřejněny v několika časopisech. Pozorně sleduje politické události ve své rodné zemi, které se soustřeďují na boj obou vlivných politických stran o volební reformu. V něm vítězí Whigové s výsledkem omezení vlivu zemědělské aristokracie a umožní tak volební právo drobných měšťanů i venkovských statkářů. Spolu se svým otcem a několika přáteli zakládá roku 1834 Londýnskou

21 Thomas Carlyle (1795-1881) byl skotský prozaik, esejista a historik. Carlyle byl vysoce uznávaný svérázný myslitel, propagátor německé kultury a klasické německé filosofie. Byl odpůrce industrialismu a dobových liberálnědemokratických tendencí, proti nimž stavěl konzervativní morální hodnoty a úctu k vynikajícím osobnostem. zdroj: *Filosofický slovník*, Universum, str. 53.

22 Viz MILL, John Stuart. *Vlastní životopis*. V Praze : Pelcl, 1901. 237 s. Knihovna Rozhledů. str. 135–137.

23 Harriet Taylor Mill (1807-1858) byla filosofkou a obhájkyň ženských práv. Přestože vydala jen velmi málo ze svých vlastních autorských prací, je spojována především s Johnem Stuartem Millem, jejím druhým manželem, na jehož myšlení měla nesmírný vliv. (viz. http://en.wikipedia.org/wiki/Harriet_Taylor)

24 Viz MILL, John Stuart. *Vlastní životopis*. V Praze : Pelcl, 1901. 237 s. Knihovna Rozhledů. str. 143, 144.

25 Viz ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. str. 19, 21.

Review. Nepíše jen politické úvahy. Věnuje se také menším sociologickým studiím (např. stavu společnosti v Americe) nebo literárním otázkám.²⁶

Skrze časopis zaměřuje svou kritiku především na nedostatky Benthamovy filosofie. V pozdějším věku totiž Bentham obhajoval všeobecné volební právo a zásadu většinového rozhodování jako nejlepší prostředky k zajištění dobré vlády. Mill však začínal být skeptický vůči jejich účinnosti a také k tomu, že bude prostá většina obyvatel správně jednat, než se mýlit. Kritický pohled na morálku a dobrý úsudek zaujímal také vůči střední i dělnické třídě.²⁷

Jeho politické články nešetří stranu Toryů a jeho cílem je povzbudit své známé v parlamentu k založení nové radikální strany, buď zcela samostatné vůči Whigům, nebo s ní alespoň spolupracující. Bohužel se mu tato snaha nepodařila. Snad mohl úlohu silné vůdčí osobnosti převzít jeho otec, kdyby mu však zdraví neselhalo a roku 1836 nezemřel.²⁸

Smrt otce ho těžce zasáhla a znovu se u něj objevuje duševní deprese. Tři roky poté se hlásí tuberkulóza, které podlehl jeho otec a také dva bratři. Vydávání Review se na čas ujímá sám Mill. Avšak z finančních důvodů a nedostatku času ji předává jinému vydavateli.²⁹

Po vystoupení z Review se vrací ke své vědecké práci a rozhoduje se po *Systému Logiky* sepsat své druhé největší dílo o tématu, kterému se věnuje již od dětství. Knihou *Zásady národního hospodářství* (1848) se jeho názorové pole přiblíží více k socialismu. Přichází na to, že dosavadní názor benthamistů na volné soutěže coby přirozeného regulátora hospodářství je nedostatečný a částečný zásah státu je nezbytný.

Některá Millova doporučení se za jeho života podařilo uskutečnit a anglický tisk ho v té době označil za vědce s největším vlivem na tehdejší praktický život. S vládou nesouhlasí v otázce vlastnictví půdy a vyslovuje se pro její znárodnění. Také se staví za práva žen, které tehdy neměly jinou možnost povolání, než být především manželkami a matkami. Vytrvale upozorňoval svými články o zoufalém stavu hladovějícího Irska, avšak jeho rady pro vytvoření selských statků, které by z této krize pomohly, byly odmítnuty.³⁰

Rok 1856 znamená pro Milla nejvyšší pracovní zařazení v pozici přednosty svého úřadu u Východoindické společnosti. Krátce nato se však v Indii rozbouří vojenské povstání a anglická

26 Viz tamtéž str. 19–23.

27 MILLER, David L. - CONNOLLY, William E. - RYAN, Alan - KUČTOVÁ, Jana - LUKÁŠ, Ivo - OGROCKÁ, Jana. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno : Jota, 1995. 580 s. Nové obzory. ISBN 80-85617-47-1. str. 311.

28 Viz MILL, John Stuart. *Vlastní životopis*. V Praze : Pelcl, 1901. 237 s. Knihovna Rozhledů. str. 157.

29 Viz ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. str. 24.

30 Viz tamtéž str. 26.

vláda nakonec Východoindickou společnost, ve které Mill pracoval celých 35 let, ruší.³¹ Na konci roku 1858, při společné návštěvě Francie, jeho žena Harriet umírá na těžký zánět plic. V Avignonu, v místě kde zemřela a byla pochována, John kupuje domek, aby zde trávil většinu svého času.

Ve Francii připravuje během několika následujících let díla, na kterých s manželkou dlouho pracovali. Esej *O svobodě* vydává roku 1859, tři roky poté *Utilitarismus* a roku 1869 *Poddanství žen*. Neustává v přemýšlení o nejlepší vládní formě s účastí lidu, který dá vzniknout *Úvahám o vládě ústavní* (1861).³²

2.2.5 Politická kariéra

John Stuart Mill vždy toužil zasahovat do veřejného dění z křesla parlamentu, ale tehdejší práce u Východoindické společnosti mu to neumožňovala. Jeho dávný sen se splnil až s nabídkou westminsterských voličů v r. 1865. Vysoké šance si na zvolení nedával z důvodu dlouholetého pobytu v zahraničí a proto, že měl mnoho vyhraněných názorů, které se příliš neslučovaly ani s jednou parlamentní partají. Po vyložení svých názorů, na kterých trval, si získal důvěru voličů, zejména mezi dělnickou třídou. Nakonec ve volbách zvítězí a stává se poslancem za Liberální stranu.³³ Mill byl v parlamentu častým řečníkem. Vytrvale hájil práva dělnických tříd a pro irský lid žijící v nesmírné bídě navrhoval důkladné hospodářské a sociální reformy.³⁴

Nemalou pozornost slaví v debatách, které se věnují reformám parlamentní vlády. Právě toto považuje Mill za svůj největší úspěch v povolání člena zákonodárního sboru. Svou snahou pomůže zabránit vydávání politických uprchlíků zemi, proti které se vzbouřili, a také se díky němu zvýší počet členů v parlamentu, kteří souhlasí s rozšířením volebního práva i na ženy.³⁵

Svémi názory Mill příliš nezapadal do typického složení zákonodárců a po třech letech působení v parlamentu se mu nepodaří obhájit svůj post a čelí porážce. Okamžitě dostává pracovní nabídky z různých míst, které však odmítá a pokračuje dál v psaní rozprav a úvah. Jeho vědecká práce je ceněna i na vysokých školách a dokonce ho známá skotská univerzita v St. Andrews zvolí rektorem.

2.2.6 Závěr života

Po namáhavé činnosti v parlamentu se rozhoduje svůj čas trávit v Avignonu, kde se o něj stará jeho nevlastní dcera. V posledních letech svého života se věnuje opět irskému pozemkovému

31 Viz *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3. str. 434.

32 Viz ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. str. 32.

33 BEDNÁŘ, Miloslav. *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. str. 22.

34 Viz ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. str. 37.

35 Viz tamtéž str. 38.

uspořádání a náboženství. Dá vzniknout dílu *Tři essaye o náboženství*, které vychází až po jeho smrti v roce 1874, a také svému životopisu, čímž chce projevit vděčnost všem, kteří ho v životě obohatili.³⁶

John Stuart Mill umírá 8. května 1873 a je pochován vedle své ženy na avignonském hřbitově.

36 Viz tamtéž str. 39–41.

3 Utilitarismus

Teorie Benthamova utilitarismu je v Millově morální filosofii jedna z nejdůležitějších. Již v útlém věku ovlivnil směr jeho myšlení a nahlížení na společnost. Protože je toto téma velmi rozsáhlé, v následující kapitole se budu věnovat pouze nejdůležitějším bodům, které by měl čtenář o J. S. Millovi a jeho stanovisku k utilitarismu vědět.

Existuje několik typů utilitarismu (utilitarismus zákona, utilitarismus zobecnění, aj.), ale pro tento účel jsem zvolila výklad původního klasického utilitarismu Jeremyho Benthama a Johna Stuarta Milla. Pro porozumění etice Johna Stuarta Milla je elementární dozvědět se o principech užitku, jak jím rozuměl Bentham.

Nejdříve se zaměřím na původ vzniku Benthamova utilitarismu a poté vyložím jeho hlavní principy. Pro srovnání myšlenek těchto dvou filosofů vyložím Millovy námitky proti původnímu utilitarismu. Další část věnuji pojmu spravedlnosti, která je jednou z kapitol Millova *Utilitarismu*. V poslední části zmíním, jak tento filosof chápal náboženství z hlediska užitečnosti pro lidské dobro, které rozpracoval ve *Třech esejích o náboženství*. Závěrem shrnu základní ideje utilitarismu Benthama a Milla.

3.1 Vznik utilitarismu

Zabývejme se nejdříve důvody, které vedly Jeremyho Benthama ke vzniku utilitaristického směru. Jejich počátek můžeme najít v době po dokončení studia právnické školy, kdy byl J. Bentham rozčarován stavem anglické právní soustavy ve druhé polovině 18. století. Zjistil, že úpadek právního systému odráží celkový stav společnosti, včetně jejích institucí. Domníval se, že za zdroj tohoto úpadku mohou nastavené teoretické základy vycházející z filosofických teorií: přirozených práv³⁷ a teorie státu jako společenské smlouvy.³⁸ Vycházely z přijatých společenských názorů; tedy z toho, co je nám příjemné a k čemu máme odpor.

37 Přirozené právo – právo, které je člověku vrozeno, je vždy a všudypřítomné, nezávislé na žádném státním zákonodárství (opak pozitivní právo). Pojem p. p. najdeme již v antické filosofii, spíše však ve významu mravního postoje člověka ve společenství, bylo stavěno na roveň fyzikálním přírodním zákonům (například u Aristotela a stoiků). Ve scholastice bylo p. p. chápáno jako božská vůle, která člověku ukládá zachovávat přirozený řád (Tomáš Akvinský). K novému neteologickému oživení p. p. došlo v době osvícenství (Grotius, Spinoza, Pufendorf, Thomasius) (zdroj – *Filosofický slovník*, Universum, str. 273)

38 Společenská smlouva – (contrat social), ústřední pojem filosofie státu T. Hobbese, J. Locka a J. J. Rousseaua; koncepce přijetí dobrovolné úmluvy mezi individui, která jsou svou přirozenou povahou svobodná, o utvoření společnosti a mocenského řádu na základě přenesení jejich individuálních práv na suveréna zaručujícího obecnou ochranu. (zdroj – *Filosofický slovník*, Universum, str. 308)

Benthamovi připadaly tyto teoretické základy směšné, a proto se snažil převést pozornost od intuice k principu užitku ve svém *Úvodu do principů mravnosti a zákonodárství* (1789). Tato kniha byla jedním z nejvlivnějších děl týkající se filosofie morálky a společnosti v 18. století.

Bentham věřil, že morálka a zákonodárství by měly řídit lidské jednání tak, aby přinesly co největší užitek. Nemůžeme se spoléhat na přirozené právo. Jedině z reálných zákonů pocházejí reálná práva a jsou pouze touto cestou reálně vynutitelná. Je povinností každého občana tato práva dodržovat. V opačném případě musí následovat příslušná zákonná sankce – zákaz nebo trest.³⁹

Hlavním nástrojem Benthamovy snahy o reformu společnosti byla intenzivní publikační činnost, kterou upozorňoval na společenské nedostatky a navrhoval různá společenská uspořádání. A princip užitečnosti bylo objektivní hledisko při posuzování morálního jednání, které mělo sloužit jako základ pro politické reformy.⁴⁰

3.1.1 Utilitarismus Jeremyho Benthama

Přestože za zakladatele utilitarismu, jakožto filosofického směru, je považován Jeremy Bentham, užívání termínu „utilitarismus“ je však dílem Johna Stuarta Milla, který v mládí vytvořil kroužek mladých diskutérů, jenž nazval Utilitarian Society.

Název směru je odvozen z latinského adjektiva *utilis*, což znamená užitečný či prospěšný.⁴¹ Má kořeny v epikureismu⁴², stoicismu⁴³ a křesťanských prvcích a je uplatňován v sociální filosofii, etice, ekonomii a právu.

Princip užitečnosti je zákon lidského chování a utilitarismus je věda, která zkoumá poznání tohoto zákona.

Podle utilitarismu je nejvyšším principem morálky (individuální i společenské) maximalizace štěstí. Bentham doslova zastával pravidlo „největšího štěstí největšímu počtu“.⁴⁴ V tomto ohledu utilitarismus zahrnuje štěstí všech žijících tvorů, tedy i zvířat.

Zaměříme se nejdříve na principy Benthamova utilitarismu a z čeho vychází. Etická nauka Jeremyho Benthama vyplývá ze 3 principů:

39 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 9.

40 Viz *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3. str. 369-371.

41 *Filosofický slovník*. Vyd. 1. V Praze : Knižní klub, 2009. 358 s. Universum. ISBN 978-80-242-2582-1. str. 337.

42 epikureismus – starořecký ideál duševního klidu a blaženosti, dosažených rozumným užíváním života – zdroj: Slovník cizích slov pro nové století, s. 105)

43 stoicismus – názor zdůrazňující sebeovládání, vnitřní vyrovnanost a duševní klid – Slovník cizích slov pro nové století – s. 352)

44 *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3. str. 370.

- lidé svým jednáním chtějí dosáhnout slasti a vyhnout se bolesti
- odříkat si potěšení je iracionální a v rozporu s morálkou
- potěšení každého jednotlivce má stejnou důležitost⁴⁵

Princip užitku schvaluje nebo neschvaluje jednání na základě důsledků, které zvýší nebo sníží štěstí stranám, kterých se týká. Tato teorie soudí pouhé důsledky jednání, ne však jaké záměry měl jednající.

Určité jednání lze morálně posoudit výpočtem užitku nebo-li potěšení. K výpočtu potěšení, při kterém se zohledňuje trvání a intenzita slasti, slouží Benthamovi tzv. „hédonistický kalkul“.⁴⁶ Podle tohoto kalkulu se sečtou „*hodnoty všech slastí, jež onen skutek přinese samotnému jednajícímu, a srovnají se součtem všech bolestí a utrpení, jež mu způsobí.*“⁴⁷ Tento postup se opakuje pro každou osobu, které se skutek týká. Jestliže součet slastí převýší součet bolestí, je skutek z hlediska jednajícího dobrý pro celou společnost.⁴⁸ Morální skutky jsou podle Benthama tedy takové, které zajistí jedincům intenzivnější a delší požitky.

Hodnotu požitků Bentham stanovil v peněžním vyjádření. Tuto teorii vysvětlil tím, že bohatí lidé jsou v průměru šťastnější než chudí.

Bentham svým podáním utilitarismu navazuje na osvícenské přesvědčení, že pomocí rozumu je možné v přírodních jevech odhalit univerzální zákony, které lze vyjádřit aritmeticky. Takto člověk může zkoumat zákony přírody i lidské chování.

„Hédonistický kalkul“ se ovšem opírá o předpoklad, že slasti se mezi sebou liší pouze v kvantitě, nikdy však ve kvalitě. Pokud mají slasti stejnou kvantitu, mají také stejnou hodnotu.

Bentham byl hédonistou v etice i psychologii. V úvodu své slavné knihy píše, že lidé jsou ovládáni slastí a bolestí. Obojí určuje, co máme dělat a co uděláme. Slůvko „máme“ značí etický hédonismus a poznámka co nakonec „uděláme“ vyjadřuje psychologický hédonismus. Benthamova snaha poukázat na fakt, že všichni jsme od přírody nastavení k sobeckému jednání, je v rozporu s etikou jednat tak, abychom přispívali ke štěstí co největšímu počtu jednotlivců. Jinými slovy, každý usiluje primárně o svůj vlastní požitek, štěstí ostatních je pro nás druhotné.⁴⁹

45 Viz MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2011. 182 s. str. 18, 19.

46 hédonismus (řec. *hédoné* - rozkoš, požitek), etické pojetí, za jehož zakladatele se pokládá Aristippos: rozkoš má být cílem i mravním měřítkem lidského jednání (smyslová či duchovní požívačnost jako ctnost); rovněž u některých francouzských materialistů 18. století (Helvétius, Holbach). (zdroj – *Filosofický slovník*, Universum, str. 130)

47 Viz MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2011. 182 s. str. 18, 19.

48 Viz tamtéž str. 18, 19.

49 *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3. str. 371, 372.

Tento praktický společenský rozpor řeší Bentham postihy neformálními a formálními. Neformálním trestem je míněn odpor veřejného mínění a formální trest spočívá na zákonném odsouzení. Protože právní postih je doprovázen bolestí, Bentham jej hájí tím, že obrana společnosti proti zločincům zabraňuje vzniku ještě větší bolesti. Trest by měl být přiměřený natolik, aby ostatní členy společnosti odradil od zlého jednání.

Benthamova teorie měla jednu rozporuplnou skulinu. Na jedné straně prosazoval demokratické principy, ale na druhé by nechal obětovat jednoho, třebaže nevinného člověka, pokud by to přispělo ke štěstí většině. Jeho teorie tudíž nebere v potaz otázku spravedlnosti, pouze užitečnost je to správné kritérium.⁵⁰

Rovností lidí před zákonem při kalkulaci požitku a správnosti jednání na základě účinků štěstí na množství lidí utilitarismus jasně preferoval demokratické zřízení státu. Tím, že potěšení každého jednotlivce má stejnou důležitost, upozornil na sociální a politickou diskriminaci určitých příslušníků společnosti (např. žen, lidí jiné rasy, cizinců a dokonce zvířat).

3.2 Mill a utilitarismus

Přestože Johna Stuarta Milla učinila benthamovská výchova, založená na racionalismu, nadmíru sečtělým člověkem, po překonání své první duševní krize ve svých dvaceti letech si uvědomil, že byla v mnohých věcech omezující a nedokonalá. Došel k závěru, že učení k pouhému pěstování intelektu přehlíží také velmi důležitou emotivní stránku lidské povahy a také, že psychologický hédonismus nedokáže dostatečně vysvětlit pocit sounáležitosti v každém z nás.

Mill obhajoval Benthamovu teorii, ale považoval za důležité v ní provést několik změn. Především ji doplnil „*silnou dimenzí lidskosti. Přitom však často došel k závěrům, které se svářely s utilitářskými předpoklady.*“⁵¹

Utilitaristický kalkul štěstí chtěl přizpůsobit lidským právům. V jeho pojetí utilitarismu nerozhodovala kvantita požitků, nýbrž ideál lidské důstojnosti. Millova teorie spravedlnosti, která je vyložena v další části kapitoly, klade jasně důraz na individuální práva.

Millův *Utilitarismus* vyšel jako série článků r. 1861 v časopise *Frazer's Magazine* a vyvolal značnou diskuzi. Do konce 19. století bylo dílo velmi kritizováno, ale ve 20. století bylo znovu oživeno a našlo si několik pokračovatelů. *Utilitarismus* Johna Stuarta Milla vyvolává několik otázek a snah upřesnit autorova slova, které jsou v mnohém rozporuplná. Přestože v této práci není

50 *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů.* V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3. str. 372.

51 Tamtéž str. 434.

dostatečný prostor k začlenění alespoň několika důležitých polemik zabývajících se Millovým výkladem utilitarismu, je třeba zmínit nejčastěji zmiňovanou námitku a tím je jeho rozlišení požitků z hlediska kvality. Toto rozlišení je podle mnohých filosofů důkazem, že Mill ve své teorii pokročil za hranice utilitarismu.

3.2.1 Úprava utilitarismu J. Benthama

Jak již bylo řečeno, Mill považoval za správné Benthamovu teorii užitečnosti upravit. Zde jsou uvedeny jeho námitky:

1. je možné rozlišovat kvalitativně mezi vyšším a nižším požitkem
2. odmítá Benthamův egoismus

Prvním z Millových námitek proti Benthamově teorii je odmítnutí hodnotit slasti pouze kvantitativně a nezohlednit jejich kvalitu. Podle Milla jsou některé druhy slastí nadřazeny jiným, bez ohledu na svou kvantitu. Při uvádění tohoto argumentu poslouží známý Millův výrok: „*Je lepší být nespokojený člověk než spokojený vepř; je lepší být nespokojený Sókratés než spokojený blázen.*“⁵²

Jak tedy rozpoznáme vyšší a hodnotnější potěšení? Mill odpovídá, že vyšší potěšení je takové, kterému dává přednost většina těch, kteří mají zkušenosti se zakoušením obou. A ti, kteří znají oba druhy potěšení, dají přednost těm, ve kterých mohou uplatnit vyšší schopnosti (např. vzdělání, svoboda, osobní nezávislost). Mill tedy preferuje usilování o požitky, které zohledňují lidskou důstojnost.

Pouze kultivací osobnosti skrze vzdělání mohou jedinci zakoušet vyšší požitky. Mill požadoval maximalizaci užitků v dlouhodobém horizontu a vzdělání jedinců považoval za investici do budoucnosti, která povede společnost k dlouhodobé prosperitě. Posilováním niterné stránky je možné, aby člověk našel své osobní štěstí.

Někdy lidé preferují požitek nižšího typu před vyšším z několika důvodů. Mill na tento fakt reaguje následovně. Nižší požitek se v dané chvíli jeví dostupnějším a člověk jej upřednostní kvůli své lenosti. Ale také se může stát, že lidé přirozeně ztratí schopnost dosahovat vyšších požitků (např. vlivem stáří). Přestože jsou si vědomi rozdílu mezi vyšším a nižším požitkem, Mill tvrdí, že by se kvůli pocitu lidské důstojnosti nechtěli vzdát svých schopností, kterými zakouší vyšší požitky (i za cenu bolesti při jejich naplňování) kvůli větší intenzitě nižších požitků.⁵³

52 Viz MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2011. 182 s. str. 47, 48.

53 Tamtéž str. 45-47.

Druhý odklon od původní teorie užitku souvisel s odmítnutím Benthamova egoismu. Přestože byl Mill také psychologický hédonista a uznával cíl lidské motivace dosahování slasti, domníval se, že je možno výcvikem rozvinout své pocity a nacházet slast ve slasti ostatních.⁵⁴

V čem zmíněný „výcvik“ spočívá? Mill se domnívá, že mravní cítění není vrozené, ale získané výchovou; to ovšem neznamená, že není přirozené. Je jejím přirozeným výplodem stejně tak jako stavba měst. Také tvrdí, že nesobecké cítění s pocitem povinnosti je základem našeho svědomí.

Zdokonalování lidského ducha skrze výchovu a zlepšování politických poměrů umožňuje odstraňovat zdroje zájmových střetů a právní nerovnosti mezi třídami a jednotlivci a tím roste pocit jednoty s ostatními lidmi. Z toho vyplývá, že kultivovaný člověk dokáže lépe chápat, že usilování o vlastní štěstí nemá být ke škodě druhých, nýbrž v souladu se zájmy ostatních.

V tomto bodě vidět si lze všimnout, že Benthamovo a Millovo pojetí obecného štěstí se od sebe liší. Bentham usiluje o maximum štěstí součtem štěstí všech individuí. Mill však maximalizaci štěstí vidí v individuálním usilování o vlastní štěstí, které je společné všem jedincům.

V posilování lidské důstojnosti může jedinec pěstovat své ctnosti, usilovat o své štěstí a společnost tím tak dosahovat pokroku. Potom může být obecné štěstí uznáno jako etická norma a síla mravní nauky utilitarismu.⁵⁵

3.2.2 Pojem spravedlnosti

V páté kapitole knihy *Utilitarismus* se Mill zabývá souvislostí mezi spravedlností a užitečností. Zmiňuje důležitost ochrany individuálních práv ze strany společnosti, která vychází z obecné užitečnosti. Podrobněji se o tomto tématu vyjadřuje v knize *O svobodě*, která je klasickou obranou individuálních práv a je rozvedena v další velké kapitole této práce.

Esej *O souvislosti mezi spravedlností a užitečností*, jenž je dnes zahrnuta v jeho *Utilitarismu*, byla napsána dříve, než ostatní její části. Její výklad je poněkud nepřehledný a je místy obtížné sledovat postup autorových myšlenek. V této části se jen krátce zmíním o tom nejdůležitějším v Millově chápání pojmu spravedlnost.

Millova idea spravedlnosti byla odvozena od Kantova pojetí mravního zákona. Kantova teorie se zakládá na tvrzení, že jedině takový člověk je spravedlivý, který nahlíží na své činy nejen k vlastnímu prospěchu, ale i s ohledem na ostatní.⁵⁶

54 *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3. str. 435, 436.

55 Viz MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2011. 182 s. str. 91, 92.

56 BEDNÁŘ, Miloslav. *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. str. 11, 12.

Zdrojem spravedlnosti je subjektivní emotivní cit, jenž je v našem nitru intenzivnější než cit pro užitečnost.⁵⁷ Cit spravedlnosti vychází z naší přirozenosti a jeho intenzitu určuje náš rozum a vrozená živočišná touha po odplatě za chování, při kterém se porušuje něčí právo. Co se týče morálnosti, cit spravedlnosti pochází z úvah o obecné užitečnosti.⁵⁸

Spravedlnost určuje, co je správné a nesprávné konat, ale také, co od nás může druhý požadovat jako své morální právo. Tudiž jednat spravedlivě znamená dávat každému, na co má právo. Mít na něco právo znamená mít platný nárok, aby společnost chránila toho, kdo ten nárok má, na vlastnění určité věci. Společnost by měla hájit práva jednotlivce kvůli obecné užitečnosti. Podle Milla je spravedlnost, která se zakládá na užitečnosti, hlavní součást veškeré mravnosti. A proto mravní pravidla, která jsou součástí spravedlnosti, řídí společnost k dosažení blaha svých členů.⁵⁹

Mill činí závěr, že „*spravedlnost je název pro určité mravní požadavky, které mají jako celek vyšší stupeň sociální užitečnosti*“⁶⁰ a které zároveň vyplývají z intenzivnějšího mravního citu, než ostatní mravní povinnosti. Přestože bylo vždy zřejmé, že všechny případy spravedlnosti jsou také případy užitečnosti, se spravedlností je spojen intenzivnější mravní cit, kdežto s užitečností není. Z toho podle Milla vyplývá, že princip užitečnosti se v morální oblasti vztahuje i na spravedlnost.⁶¹

3.3 Užitečnost náboženství

Ve již uvedené části, která se zabývá Millovou úpravou utilitarismu J. Benthama je zmíněno, že je možné příznivými společenskými poměry a výchovou v lidech posilovat pocit sounáležitosti s druhými lidmi. Ve *Třech esejích o náboženství* se Mill pokusil zjistit, jakou užitečnost má náboženství pro lidský život a jestli nám pocit jednoty s druhými dokáže zprostředkovat. Proto je tato kapitola zahrnuta pod část věnující se utilitarismu.

John Stuart Mill si byl vědom, jaký vliv měla křesťanská nauka na anglickou společnost v 19. století. V jeho době totiž ještě stále doznívá křesťanská cenzura, která nedovoluje lidem vyjádřit bezbožný názor, a tak se v povědomí společnosti stále udržuje, že vše má podstatu v božím úmyslu. Přestože Mill viděl v náboženství možnost rozvíjet dobro a mravnost v lidech, nechtěl z něj dělat nutnost pro každého člověka. Proto považoval za důležité napsat dílo, které by jasně vymezilo hranice moci tradičního náboženství a dalo lidem rozumné vysvětlení, že mohou o dobré mravní zásady usilovat bez vlivu náboženství rozvíjením lidských schopností skrze vědu, vzdělání a výchovu.

57 Viz MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2011. 182 s. str. 111-113.

58 Viz tamtéž str. 130,136.

59 Viz tamtéž str. 129, 135, 136, 147.

60 Tamtéž str. 156.

61 Viz tamtéž str. 157, 182.

Pod vlivem empirismu odmítal apriorní představu Boha. Millova výchova byla v ateistickém duchu, a proto podobné nezjistitelné a zkušeností nepodložené ideje měly v jeho myšlení silný skeptický ráz.

Avšak při čtení *Tří esejí o náboženství* zjišťujeme, že v této otázce neměl jednoznačný názor. Přestože odmítal dogmatismus náboženství, fascinovala jej idea dobra, která nám dává naději. Ale: „*neexistuje žádný důkaz, že sám měl naději a věřil v Boha. Jakmile se teorie evoluce stala pevně uznávaná, pravděpodobně se cítil dohnáný k tomu tyto myšlenky vyjádřit, přestože hranice naděje zmizely.*“⁶² Role Boha ve funkci správce tohoto světa ubývá s rostoucím vzděláním a svobodou kritického myšlení.

Mill se zabývá užitečností náboženství ze stránky jedince, ale stejně tak i celé společnosti. Jako utilitarista se snaží zjistit, k čemu je nám náboženství dobré a jak maximalizuje naše dobro. Člověk ve svém životě uspokojuje své potřeby a touží po dobru. Jsou však takové potřeby a dobra, která v tomto světě není schopen uspokojit. Užitečnost náboženství spočívá podle Milla v tom, že lidem vštěpuje jistou míru ideálního pojetí života spočívající v usilování o vyšší potřeby a cíle. Zároveň jim dává naději na lepší život po životě, na nesmrtelnost. Mill spatřuje v naději hybnou sílu člověka, jež mu dodává sílu překonávat překážky a bolest.⁶³ Proto nevidí důvod, proč by měla být tato pozitivní síla náboženství lidem zakazována.

Náboženství získalo ve společnosti moc proto, že jeho mravní zásady se staly všeobecně uznávanými veřejným míněním. Je však zapotřebí podrobovat mravní zásady rozumovým zkoumáním a umožnit jim časem se měnit s rozvíjejícím pokrokem ve společnosti.

Bůh je v Millově filosofii konstruktér, který uspořádal tento svět, ale není všemocný, nýbrž limitovaný přírodními a materiálními zákony. Přestože je možné, že Bůh stvořil přírodu, podle Milla si ale přeje, aby ji člověk dál zušlechťoval a zlepšoval i sám sebe ve svém vlastním bytí. K tomu slouží člověku nástroje jako je věda a výchova, které pomáhají pěstovat vznešené vlastnosti a usilovat o dobro a mravnost. Dobro už nyní nevychází z nějaké nadpřirozené, dokonalé instance, nýbrž z možností lidského konání, které přináší pokrok.

Víra v Boha je tedy podle Milla v pořádku, pokud lidem nebrání pěstovat racionální obrazotvornost, které se člověku dostává skrze rozumovou výchovu.

62 SKORUPSKI, John. *Why Read Mill Today?*. New York: Routledge, 2006, 122 s. ISBN 0-415-37744-7. str. 13.

63 Viz MILL, John Stuart. *Tři esejí o náboženství : Příroda - Užitečnost náboženství - Theismus*. Praha : J. Pelcl, 1900. 204 s. Knihovna rozhledů. Theismus, s. 198.

Negativní působení tradičního náboženství na současnou společnost Mill vidí v tom, že pěstuje v lidech sobecké city. Lidé mají tendenci usilovat ne o obecné dobro, ale pouze o své vlastní dobro, kterým by si zajistili blaženou posmrtnost.

Podle Milla by mělo skutečné náboženství spočívat v pěstování pocitu sounáležitosti s druhými, nezištnosti a nesobeckosti.⁶⁴ A přesně takové lidské stránky dokáže rozvíjet náboženství lidskosti. Inspirací mu v této teorii bylo pojetí pozitivistického náboženství Augusta Comta, které mělo nahradit funkce tradičního náboženství v rámci vědeckého pokroku a zajišťovat solidaritu ve společnosti.

Millovo náboženství lidskosti se může proto v současném náboženství inspirovat, protože rovněž směřuje k ideálu mravnosti, pravdě a ctnosti. Mravním chováním v rámci náboženství lidskosti lidé mohou pomáhat Bohu a přiblížit se tak v konání jeho božského záměru – konání dobra.

Mill jasně odmítá jakoukoliv formu nařízeného náboženství.⁶⁵ Přesto je z jeho *Tří esejí o náboženství* patrné, že je k náboženství solidární, zejména z hlediska pozitivních vlivů na lidskou povahu. I když mohou být křesťanské zásady v mnohých ohledech pro současnou společnost nevyhovující, osoba Ježíše Krista však zůstává pro Milla skutečným morálním vzorem.

64 Viz MILL, John Stuart. *Tři esejí o náboženství : Příroda - Užitečnost náboženství - Theismus*. Praha : J. Pelcl, 1900. 204 s. Knihovna rozhledů. str. 94, 95.

65 Viz <http://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=mill> Wilson, F. John Stuart Mill, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.).

3.4 Shrnutí

Teorii utilitarismu chtěl Bentham společnosti navrhnout hledisko, podle kterého by se mohla řídit ve svém jednání. Jejím cílem mělo být maximalizování štěstí co největšího počtu lidí. Přijatelné je potom takové jednání, které přinese nejpříznivější důsledky. Bentham přišel s aritmetickým výpočtem požitků lidí, který zohledňuje kvantitativní hodnotu každého užitku. K usměrňování lidského jednání připravil teorii postihů v rámci utilitaristických principů.

John Stuart Mill následoval Benthamovu nauku o užitečnosti, ale považoval za správné poupravit teorii hodnoty požitků a poukázat na kultivaci sobeckých pohnutek lidí skrze výchovu a tím napomoci k obecnému užitku za cílem společenského pokroku. Jejich pojetí spravedlnosti se také lišilo.

Dále jsem se stručně zmínila o Millově pojetí spravedlnosti, která zahrnuje princip užitečnosti, která je zakotvená v lidské morálce.

Na závěr jsem vyložila Millovo chápání důležitosti náboženství v morálce lidstva, které by nemělo být zaměřeno na víru v nadpřirozeno. Jeho cílem bylo zaměřit pozornost na snahu člověka dosahovat božích cílů skrze pěstování ušlechtilých schopností a přispívat tak k obecnému dobru.

4 Hranice svobody člověka

K vypracování děl *O svobodě* a *Poddanství žen* mu pomáhala jeho žena Harriet, která mu v mnohém umožnila pochopit praktickou důležitost svobody individuality všech lidí, bez ohledu na pohlaví. Zejména úsudkem, že potlačením některých názorů se může lidstvo připravit o dobro nesené novou myšlenkou.

V této kapitole se budu zabývat hlavními stanovisky Johna Stuarta Milla, které popsal ve dvou zmíněných knihách. Dotýká se v nich tématu svobody, které je svou hloubkou důležité napříč historií i kulturami zemí.

V knize *O svobodě* se Mill věnoval zásadám svobody, dále vytyčil tři důležité oblasti lidské svobody a nakonec zdůraznil prosazování jedinečnosti v každém z nás. Neopomenul zmínit, že i když by měla mít individualita lidí nárok na svobodný projev, je každý jedinec také členem společnosti, jejíž práva a povinnosti musí dodržovat.

Esejí *Poddanství žen* reagoval na podřízené postavení žen v tehdejší společnosti. Zabýval se počátky podřízenosti a odmítal vliv zvyků, které zbrzdí lidský pokrok. Mill považoval za důležité zmínit neblahé důsledky poddanství žen zejména v manželství. Jeho úvahy zahrnovaly ale také důležitost zrovnoprávnění žen ve vzdělávání a pracovních pozicích. Z hlediska jeho vytrvalého snažení prosazovat rozšíření práv a svobod ženám je tato tematika součástí jeho pojetí svobody.

Na závěr kapitoly provedu krátké shrnutí tématu svobody, jejíž součástí je také zohlednění rovnoprávnosti žen.

4.1 O svobodě

Jak již bylo v kapitole o Millově životě zmíněno, esej *O svobodě* je společným dílem manželů Millových. Jeho žena mu pomáhala procházet celý manuskript několikrát a důkladně spolu zvažovali každou větu. Esej byla vydána pouhé tři měsíce po Harrietině smrti a pro anglické čtenáře byla okamžitou senzací. Od Millovy smrti bylo toto dílo mnohokrát vydáno a přeloženo do několika jazyků. Přestože tato významná kniha vyvolává otázky s ohledem na meze činností, které se týkají pouze nás samých a těch, které se týkají i ostatních, je dodnes považována za nejprůraznější obranu svobody jednotlivce, co kdy byla v západní literatuře napsána.⁶⁶

Tato publikace je vyjádřením Millova liberálního socialismu, který by zaručoval lidem osobní svobodu. Kladl v ní důraz na toleranci, svobodu myšlení a osvobození člověka od společenských

⁶⁶ Viz *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů : sborník textů*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3. str. 436.

předsudků a moralizování. Jeho představa svobody je součástí jeho utilitárního stanoviska. Na rozdíl od svých předchůdců, pro které svoboda nebyla ústředním pojmem v užitečnosti, Mill zastává názor, že „*hlavním příspěvkem ke štěstí je rozvinutá osobnost a hlavní potřebou takové osobnosti je svoboda. Svoboda je součástí štěstí a je nepostradatelná v hledání nových forem štěstí.*“⁶⁷

Snahou tohoto díla bylo smířit požadavky individuální svobody s potřebami obecného dobra a také poukázat na praktické důsledky obecně přijatých názorů, které mohou být klamné.⁶⁸ Zaměřuje se zejména na ochranu jedince před veřejným míněním, které má snahu vnucovat jedinci názory většiny a bránit v jeho individuálním vývoji.

4.1.1 Zásady svobody

Ve své době Mill vnímal stále vzrůstající sílu veřejného mínění v anglickém demokratickém zřízení. Veřejné mínění podle něj ovládá společenské vztahy soukromého i veřejného života. Tento nepřiměřený tlak veřejnosti na život jedinců nazval „tyranie většiny“. Uskutečňuje se skrze represivní zákony a vnucováním vzorů chování, zvyků a názorů. Panuje všeobecný strach před zpochybňováním ustanovených společenských názorů nebo dokonce vyslovením názorů zcela opačných. Společnost potlačuje mínění jiných a brání šíření rozdílných názorů a široké diskuzi. Tím se současné názory udržují ve formě předsudků, pověr a dogmat, bez rozumného odůvodnění.⁶⁹

Millova snaha je vyřešit otázku hranic moci mezi státem a jednotlivcem a nalézt kompromis mezi protikladnými názory ve společnosti. Na jedné straně někteří čekají od vlády kroky ke zlepšení a odstranění nějakého zla, kdežto na druhé mnozí raději nějaké společenské přestupky přetrpí, než aby se rozšířilo množství vládních pravomocí.

Zásadu svobody stanovuje J. S. Mill ve své eseji slovy: „*Jediná část chování, za kterou kdo společnosti zodpovídá, jest ta, která se dotýká jiných. V tom, co se týká jen jeho, jest dle práva úplně neodvislým; každý jest suverénem sebe sama, svého těla i ducha.*“⁷⁰ Jinými slovy, lidé by měli být svobodní dělat, co chtějí, za předpokladu, že tím nepoškodí druhé.

Mill klade důraz na to, že stát nemá žádné právo zasahovat do čistě soukromých záležitostí jedince, které se netýkají druhých. Nemá zasahovat do individuální svobody, aby jedince ochránil

67 MILLER, David L. - CONNOLLY, William E. - RYAN, Alan - KUČTOVÁ, Jana - LUKÁŠ, Ivo - OGROCKÁ, Jana. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno : Jota, 1995. 580 s. Nové obzory. ISBN 80-85617-47-1. str. 312.

68 Viz tamtéž str. 311, 312.

69 Viz MILL, John Stuart. *O svobodě. I*. Praha : J. Otto, [1914]. 95 s. Světová knihovna ; sv. 1087-8. ISBN (Váz.). str. 54–61.

70 Tamtéž str. 19.

před neuváženým jednáním a ani mu nemá vnucovat způsob života, který prosazuje většina. Právnem nelze nikoho nutit k určitému jednání a chování proto, že je to rozumné a správné, ať už pro jeho tělesné nebo morální dobro.

Jedince sice nesmíme nutit změnit jeho chování, ale můžeme mu ho vytknout a slovně ho poučit o tom, jak by se měl chovat.⁷¹ Pokud jedinec škodí druhým, je k nim nepoctivý, chce z nich tahat výhody a podobně, toto všechno je vhodné k mravnímu odsouzení, v těžších případech potrestání zákonem.⁷² Protože je jedinec také součástí společnosti, musí dodržovat práva a povinnosti, jež jsou v ní platná. Můžeme jmenovat například svědectví a úkony k ochraně společnosti (např. ochrana před smrtí druhého).

4.1.2 Tři oblasti svobody

Mill ve své eseji vymezuje tři oblasti svobody:

- svoboda myšlení a cítění,
- svoboda ve volbě povolání,
- svoboda sdružovat se.

Svoboda myšlení a cítění je pro Milla tak důležitá, že neschvaluje jakýkoliv vnější zásah. Je třeba podporovat svobodu myšlení a tisku, které jsou určujícím prvkem demokracie. „*Kdyby veškeré lidstvo bylo jednoho mínění a pouze jediný by se odchyloval, nemělo by lidstvo k tomu většího práva uložit mu mlčení, nežli on celému lidstvu, měl-li by k tomu potřebné moci.*“⁷³

Tvrdí, že pokud je potlačený nějaký názor, může se ukázat jako pravdivý. I kdyby pravdivý nebyl, může v sobě obsahovat část pravdy. Jestliže je tento potlačený názor správný, lidstvo se okrádá o příležitost nahlédnout pravdě do očí a vyhnout se tím možného omylu v mínění. Pokud je názor nesprávný, přicházejí o to, co je stejně cenné, tj. o hlubší porozumění a živější pojetí, které vyplývá ze sporu pravdy s omylem. Je důležité vnímat oba názory, byť protichůdné, protože jim odpovídají různé úvahy. Nikdy si nemůžeme být jisti, že to mínění, které chceme potlačit, je nesprávné.⁷⁴

Mill si stěžoval především na přílišnou upjatost anglických občanů, kteří v jeho době nebyli schopni přijmout jiný názor než ten, který byl obecně platný. V takové společnosti se nemohou

71 Viz MILL, John Stuart. *O svobodě. 1.* Praha : J. Otto, [1914]. 95 s. Světová knihovna ; sv. 1087-8. ISBN (Váz.). Str. 18.

72 Viz MILL, John Stuart. *O svobodě. 2.* Praha : J. Otto, [1914]. 109 s. Světová knihovna ; sv. 1097-8. ISBN (Váz.). str. 42.

73 MILL, John Stuart. *O svobodě. 1.* Praha : J. Otto, [1914]. 95 s. Světová knihovna ; sv. 1087-8. ISBN (Váz.). str. 29.

74 Viz tamtéž str. 30.

narodit žádní svobodně smýšlející jedinci, ale pouze lidé, kteří se podřizují společnosti a nežijí svobodně.

Je sice pravda, že zachováváním stávajícího a funkčního mínění v Anglii je společnost udržována v mírového stavu, nicméně Mill je ochoten riskovat v rámci svobody myšlení i tuto jistotu.

Své stanovisko, že dokud je lidstvo nedokonalé, je třeba povolit rozdílné názory, rozvíjí o tvrzení, že je také pro společnost nezbytné a prospěšné, aby byly akceptovány různé pokusy žít. Tvrdí, že je užitečné dovolit lidem nejen svobodně myslet a cítit, ale také zvolit si svobodně povolání, svobodně podnikat a sdružovat se. Je mnoho pravd, jejichž obsah nepochopíme, dokud nemáme osobní zkušenost.

Co se týče svobody myšlení a sdružování, Mill svou aktivní činností „zachránil právo veřejného shromažďování a svobodu projevu v Hyde Parku ve sporu s vládou, která je chtěla odstranit.“⁷⁵

4.1.3 O individualitě

Mill si přeje, aby jedinec neměl strach, že bude za své jednání a myšlení potrestán, ale přikládá daleko větší důležitost svobodě myšlení než jednání. Jak již bylo řečeno, svobodu jednání jedince je potřeba omezit v případech, že poškozuje druhé a omezuje jejich svobodu. Skutky nemohou být tak svobodné jako názory, ale ovšem i ty přestávají být nedotknutelné, pokud jejich vyslovení vytváří pobídku ke zlému činu.

Nyní přejdeme k tomu, co skutečně podporuje štěstí jedince. Již jsme zmínili základní oblasti lidské svobody, které zahrnují myšlení a cítění, svobodnou volbu povolání a svobodu sdružování. K těmto oblastem Mill dodává, že k rozvoji individuality je zapotřebí svoboda a rozmanitost okolností. Tímto názorem se inspiroval u německého myslitele Wilhelma von Humboldta.⁷⁶

Svobodný vývoj individuality vede ke štěstí a blahobytu a má stejně důležitou roli v životě člověka jako vzdělání, výchova a kultura.⁷⁷ Nikdo pravděpodobně nepopře důležitost těchto vlivů na každého jedince, aby se naučil znát výsledky lidských zkušeností. Je však na něm, jak tyto znalosti využije – to je výsada a přirozená podmínka lidské bytosti. Nikdo totiž nebude tvrdit, že se ve způsobu života člověka nesmí objevit ani stopa vlastního úsudku a osobního charakteru.⁷⁸

75 BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1999. 332 s. Střed ; sv. 27. ISBN 80-7260-004-4. str. 290.

76 Wilhelm von Humboldt (1767-1835) byl německý filosof, diplomat a jazykovědec
http://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt).

77 Viz MILL, John Stuart. *O svobodě*. 2. Praha : J. Otto, [1914]. 109 s. Světová knihovna ; sv. 1097-8. ISBN (Váz.). str. 5, 6.

78 Viz tamtéž str. 7.

Lidská svoboda a možnost volby umožňují jedinci rozvíjet například schopnost úsudku a mravní hodnocení. Konání člověka musí vycházet z přirozenosti jednotlivce, nikoliv z tradice a zvyku. „*Kde není vodítkem jednání vlastní charakter, nýbrž zvyky a tradice jiných lidí, tu schází nejpodstatnější součást lidského štěstí a téměř hlavní součást osobního a sociálního pokroku.*“⁷⁹ Jedná-li jedinec pouze ze setrvačnosti a ze zvyku, pak svobodně nevolí a nemohou se u něj rozvinout výše zmíněné schopnosti.

Lidská individualita je potlačena současnou dobou, která lidem stanovuje mravné chování založené na zvycích a tradicích. Mill se zásadně staví proti jakémukoliv společenskému nařizování, jak správně žít. Vše, co brání rozvoji osobnosti, považuje za despotismus, ať je výmyslem náboženství nebo společenského uspořádání.⁸⁰

Lišit se od druhých názorově nebo chováním bylo v Millově době považováno za zločin proti společnosti. Taková společnost brání individuovi plně se rozvinout a prožívat svůj život jako něco původního a jedinečného.

Mill uznává, že nemůže každý jedinec přispět celoplošně společnosti svojí individuální stránkou, jinak řečeno, ne každý je génius. Je však třeba i od „obyčejných lidí“ přijímat projevy jejich individuality, jelikož se jedná o naše spoluobčany a můžeme se jejich názory poučit a obohatit. Každý jedinec se ve svém životě potřebuje jinak projevovat a potřebuje jinou péči. Mill se cítí povinen bojovat za lidskou individualitu, protože je současnou společností natolik vystrašen, že se bojí budoucnosti, kde bude každý projev individuality odlišný od tradice a zvyku shledán jako čin proti přírodě.

4.2 Poddanství žen

John Stuart Mill jako významný filosof a politik zastával vůči ženám svůj osobitý názor, na tehdejší dobu značně radikální. Debatou o právech a rovnosti žen se začal zabývat v době, kdy ještě nebyla společnost plně připravena přijmout ženy jako plnohodnotné lidské bytosti, které jsou rovny mužům. Proto svými názory o ženách burcoval tehdejší zastánce tradičního pohledu na manželství a jejich přesvědčení o rolích ženy ve společenském životě.

Nelíbila se mu podřízenost žen, která byla viditelná v různých sférách života. Svou spisovatelskou činností a krátkým působením v parlamentu usiloval o rozšíření jejich práv a svobod k prosazení jejich individuality a to za stejných podmínek, jaké měli muži.

79 MILL, John Stuart. *O svobodě*. 2. Praha : J. Otto, [1914]. 109 s. Světová knihovna ; sv. 1097-8. ISBN (Váz.). str. 5.

80 Viz tamtéž str. 17.

Mill se snaží poukázat, že z možnosti využívat stejných svobod by mohly čerpat výhody nejen ženy, ale také muži a v posledku celé lidstvo.

4.2.1 Situace žen 19. stol.

Situace v Anglii v průběhu 19. století je charakteristická především průmyslovou revolucí, která přináší technický pokrok, ale rovněž jiný způsob zacházení s lidmi, především se ženami. Průmyslová revoluce umožnila posílit moc mužů nad jejich majetkem a se ženami bylo zacházeno v továrnách i v domácnostech jako s otroky. Muži nahlíželi na ženy a dcery jako na jejich majetek a stejně také zákon. Pro ženu, i pro movitější, bylo téměř nemožné se rozvést. Do r. 1882 byl svatbou majetek ženy právně přenesen do vlastnictví manžela. Až do roku 1891 mohli muži ze zákona bít i věznit svou ženu, což představovalo vážný sociální problém zejména v polovině 19. století. Ženy byly na pracovištích sexuálně obtěžovány a bylo s nimi pravděpodobně zacházeno hůře v Británii než v jiné průmyslově rozvinuté evropské zemi v tehdejší době.

Po roce 1870 se začala situace žen, zejména ze střední třídy, zlepšovat a byly odhodlané dosáhnout stejných práv jako muži. Bylo jim umožněno volit a zastávat funkce v městských a krajských úřadech. Zpočátku malý počet žen bylo přijato na univerzity v Oxfordu a Cambridge, kde mohly studovat v oddělených prostorách. Přestože absolvovaly stejné studijní obory jako muži, nemohly po jejich dokončení získat akademický titul.⁸¹

4.2.2 Počátky poddanosti

Podle Milla vyplývá podřízenost žen vůči mužům z jejich menší fyzické síly. V prvních lidských společenstvích byl tento stav uznán a do dnešní doby zachován v tradici. Poddanost žen je považována za něco přirozeného. Avšak fakt, že je zvyk zachovávan po celá staletí neznamená, že je to něco přirozeného. Pod vlivem empirismu se Mill ptá, jak můžeme vědět, že tento stav ve společnosti je nejlepší, když jsme ženám nedali šanci mít stejná práva, jako mají muži?

Mill popisuje dnešní stav podřízenosti žen jako primitivní otroctví. I když od původního bylo ženské otroctví zmírněné stejnými příčinami, ponechalo si svůj surový původ.⁸²

4.2.3 Mill a poddanost žen

Mill je zděšený pozicí ženy v jeho společnosti. Je znepokojený zejména povahou manželství, ke kterým jsou ženy přinucené nedostatkem seriózních alternativ. „*Historie manželství, jak ho*

81 Viz MCDOWALL, David. *An Illustrated History of Britain*. 11th impr. Harlow : Longman, 1997. 188 s. ISBN 0-582-74914-X. str. 162.

82 Viz MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. Přeložil M. B. a C. G. M. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, 81 s. str. 10–12

popisuje, je částí historie morality. Má svůj původ, stejně jako původ otroctví, v zákonu síly, a ženy jsou vlastněny svými manžely nebo otci. Žena nemá žádná legální práva proti svému manželovi. Nemá čas sama pro sebe; je neustále za manželovými zády v případě jeho potřeby. Nemá ani právo na svoje tělo; neexistuje trestný čin znásilnění mezi manžely v zákonu. Manžel má legální práva nad dětmi a tak nemá většina žen žádnou možnost, jak uniknout tyranství svého manžela.“⁸³

Podle Milla je omyl myslet si, že v dobrovolném manželském svazku musí mít vždy jeden z nich absolutní moc. Říká, že záměrem knihy *Poddanství žen* je obhájit zásadu „úplné rovnosti, nepřipouštějící ani moci nebo výsad se strany jedné, ani nepředpokládající neschopnost se strany druhé.“⁸⁴

Ženy jsou k podřízenosti vychovány a jakékoliv snahy o změnu jsou potlačovány díky panujícím zvykům. Přesto ze světa, zejména z ženské literatury, vyznívá naléhavý tón po uznání rovných práv.

Mill pokládá ženy za odlišné od mužů v různých schopnostech, můžeme jmenovat jejich větší praktičnost, intuitivnost a schopnost konkrétního a kritického myšlení. Také vnímá ženy za lépe uzpůsobené a citově otevřenější k výchově dětí. Na jedné straně tedy požaduje, aby bylo ženám (zejména svobodným) dovoleno mít stejné vzdělání a zastávat stejných funkcí jako mají muži, protože jejich schopnosti se již ukázaly na mnoha příkladech z minulosti. Na druhou stranu Mill zůstává v názorech konzervativní a podléhá i on sám mýtům tehdejší doby. Tvrdí totiž, že pokud by se žena rozhodla vstoupit do manželství, očekává se od ní, že svůj život zasvětil primárně rodině a bude na muži, aby rodinu finančně zabezpečil.

Jakkoli tyto důvody mohou znít protichůdně, Mill se ve své morální a politické filosofii přiklání k teorii užitku a důležitosti individuálních práv. Na základě tohoto přesvědčení dodává: „*Když by se přece žena vdala a chtěla by vykonávat určitou činnost s tím, že by si věci uspořádala nejlepším možným způsobem, pak by jí nemělo stát nic na cestě za svým štěstím. Rozhodla by se tak svobodně na základě svého vlastního uvážení, aniž by ji v tom zákon bránil.*“⁸⁵

4.2.4 Důsledky rovnoprávnosti žen

První důsledek zrovnoprávnění žen by se týkal manželství a postavení ženy v rodině. Žena by stejnými právy byla osvobozena od nadvlády svého muže a stala by se tak svobodnou osobou. Navíc manželství založené na rovnosti by mohlo být nejen pro ženu, ale také pro muže v mnohých ohledech šťastnější. Mill se domnívá, že rovnoprávní manželé by si svého manželství daleko více vážili. Přirovnává manželství k přátelství, které je plné důvěry a společných zálib.

83 CRISP, Roger. *Mill on Utilitarianism*. London: Routledge, 1997, 232 s. ISBN 0-203-41061-0. str. 205, 206.

84 MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. Přeložil M. B. a C. G. M. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, 81 s. str. 3.

85 Tamtéž str. 80, 81.

Mill si je vědom toho, že ne každý muž svou ženu týrá a nutí jí se podřizovat, ale je si vědom případů, kde k takovému zacházení dochází. Apeluje tak na posílení ochrany žen zákonem.

Mezi další důsledky zrovnoprávnění žen, které Mill uvádí, je navýšení množství pracovní síly. Prosadit rovnost, která by umožnila ženám otevřený vstup ke vzdělání a pracovním příležitostem, by znamenalo navýšit dobro a lidský prospěch. „*Je zřejmé, že rovností mezi pohlavími má Mill na mysli skutečnou rovnost v právech, spojenou s postojem rovnosti respektu každého občana vzhledem ke každému, ženě či muži.*“⁸⁶

V poslední řadě zmiňuje důsledek, který je možná v dnešní době samozřejmý, nicméně pro ženy 19. století ničím samozřejmým nebyl. Jedná se o to, že rovnoprávná žena může žít rozumně svobodný život. Mill jako utilitarista zařazuje svobodu na třetí místo v důležitosti potřeb pro život člověka; na prvním a druhém místě udává jídlo a ošacení. Zkušenost svobodně jednajícího člověka ve svém vlastním životě je klíčová složka v lidském blahobytu, který je zdrojem pokroku. Ženy mohou ze zkušenosti čerpat pocit svobody, úspěchu a potěšení. Dosáhnout úspěchu pro ženu je motivujícím prvkem a vede jí k radosti z lidského bytí. Zavedení rovnoprávnosti žen by tak v konečné míře znamenalo nápravu spravedlnosti, protože spravedlivý stav je založen na rovnoprávnosti.

4.3 Shrnutí

V této kapitole jsme se věnovali hranicím svobod člověka a důležitosti rovnoprávnosti žen u J. S. Milla.

Na počátku jsme zmínili Millovo věhlasné dílo *O svobodě*, ze kterého vycházím a je zdrojem jeho myšlenek o svobodě. Podle Milla je omezení svobody jedince možné pouze v případě, kdy svými skutky poškozuje druhé lidi. Rozděluje svobodu jedince na 3 oblasti: svoboda myšlení a cítění, svoboda volby povolání a svoboda sdružovat se. Největší důraz klade na svobodu myšlení a cítění, která je pro něj základem individuality.

Mill je nespokojený s dobou, ve které žije, protože nutí jedince žít na základě tradic a zvyku. Jednání člověka, které vybočuje ze zaběhnuté tradice, je chápáno jako anomální. Podle něj je třeba vymezit základní práva a svobody jednotlivců ve společnosti a smířit je s obecným prospěchem. Vzdělání a výchova jsou silnými nástroji společnosti, ale pro maximalizaci blahobytu musí jednání jedince vycházet z jeho osobité individuality.

86 CRISP, Roger. *Mill on Utilitarianism*. London: Routledge, 1997, 232 s. ISBN 0-203-41061-0. str. 212.

V rámci tématu poddanství žen jsme se věnovali historickému kontextu pozice žen ve společnosti v 19. století. V další části jsme poukázali na počátky poddanosti, které vyplývaly z menší fyzické síly žen a dále byly udržovány do 19. století ve formě zvyků.

John Stuart Mill však nevidí důvod, proč by jim neměla být dána stejná práva a možnosti jako mužům. Jeho argumentem je, že žena by dosáhla stejných schopností, jako mají muži a z jejího rovného postavení by plynuly výhody nejen ženám samotným, ale potažmo celé společnosti.

Ve svých názorech ohledně zrovnoprávnění žen s muži vychází z liberalismu a teorie užitku, z nichž vyplývá, že bychom měli dovolit užívat dobro všem tvorům, ženám nevyjímaje. Rozšíření svobod ženám je proto důležité k rozmnožení dobra ve společnosti a dosažení dalšího stupně pokroku.

Podle Milla je taková společnost spravedlivá, která dává každému jedinci to, na co má právo. Jeho prioritou zůstává umožnění svobody individuality, ze které mohou lidé navzájem čerpat.

5 Úvahy o vládě zastupitelské

Mill byl radikálním demokratem, který však pojem demokracie v tehdejší Anglii kritizoval proto, že umožňuje výhody a práva pouze majetným a menšina nemá v parlamentu žádné zastoupení. S tím souvisejí i jeho názory na nejlepší vládní formu.

V této kapitole bude zaměřena naše pozornost na Millovy názory o nejlepší formě vlády, které rozvinul v *Úvahách o vládě ústavní* (1861). Budeme zjišťovat, jaké jsou podle Milla podmínky k jejímu přijetí a o co musí vláda usilovat, pokud chce být spravedlivá a úspěšná. V poslední části se budu věnovat Millově představě všeobecného volebního práva, které chtěl rozšířit na všechny dospělé osoby, včetně žen. Na konci provedu shrnutí celé kapitoly.

5.1 Vládní forma

Pod vlivem principu utilitarismu se J. S. Mill pokouší najít takovou formu vlády, která bude občanům maximalizovat dobro a minimalizovat zlo.

Záleží na schopnostech národa, vzdělání a stupni lidského pokroku, jakou formu vlády zvolit. Lidská společnost se vyvíjela dle určitého řádu a forma vlády se určovala podle situace národa. A podle Milla se má nastavení této instituce odvíjet od stupně lidského pokroku. Nemůžeme proto říct, že jedna forma vlády je vhodná pro všechny země.

Jestliže je ovšem vývoj společnosti na jejím začátku, jako je tomu u národů nevzdělaných či barbarských, Mill uznává, že je zapotřebí despotismu a represe (nátlaku) vůči občanům a donutit je k podřízenosti. Despotická forma vlády slouží divochu jako nástroj poslušnosti, která mu nabízí jednu z cest k pokroku, musí však být přechodná. V případě, že despotická forma vlády neskončí a pokračuje, nepřichází pokrok, ale stagnace.

Pokud byl despotismus úspěšný, občané přijímají státem vykonávanou správu jejich záležitostí, která je pozvedá k usilování o vyšší cíle a samostatnost. Od této chvíle je možné zvolit novou formu vlády, která povede občany k dosažení svobody.

Rozhodovat o politickém řádu ve státě musí ti, kterých se bezprostředně týká, tzn. občané, kteří mají právo volit (otázkou volebního práva se budeme zabývat v pozdější kapitole). V momentě, kdy občané vyberou svými hlasy formu vlády, je zapotřebí tuto nejlepší formu vlády prosadit, přesvědčit občany, že je nejlepší, a když se tak stane, povzbudit je, aby ji nadále podporovali.

O úspěšné formě vlády hovoříme, pokud se jí podaří splnit tři následující podmínky:

- národ je ochoten danou formu vlády přijmout,

- národ je ochoten učinit vše, co si po něm forma vlády žádá (občané pomáhají vládě k dosahování cílů, které si vytyčila),
- národ musí učinit vše, co je třeba, aby vláda udržela své setrvání.⁸⁷

Politický řád je podle J. S. Milla výtvorem člověka a pokud jej člověk vytvořil, musí o něj i náležitě pečovat. Forma vlády musí získat u lidí důvěru a podnítit v nich vůli po starání se o ni. Klíčové pro udržení dobré formy vlády jsou schopnosti národa, jeho vzdělání a výchova, které formují člověka ve smyslu chápání politických souvislostí a znalostí.

5.2 Dobrá vládní forma

Jak již bylo řečeno, dobrá vládní forma je taková, která maximalizuje dobro. Mill jako filosof si pokládá otázku po tom, co je to dobro. Důležitými aspekty, které provázejí vznik vládní formy, jsou dle autora pořádek a pokrok. V obecném slova smyslu se jedná o kontradikci. Pořádek je udržení stávajícího stavu věcí a pokrok znamená změnu.

V souvislosti s dobrem je však třeba nahlížet význam těchto slov jiným způsobem. J. S. Mill tvrdí, že pořádek je takový stav, který zachovává všechny stupně dobra. Pokrok je ovšem takový stav věcí, který rozmnožuje tato dobra a stupňuje je. „*Pokrok je vyšším stupněm toho, co na nižším stupni je pořádek.*“⁸⁸ Pokrok v sobě obsahuje pořádek, ale opačně tento proces nefunguje. Pořádek v sobě nemůže obsahovat pokrok, protože nechce nic změnit, nikam nesměruje.

Dobra se ve společnosti rozmnožují v případě, že je společnost složena z jedinců, kteří jsou plni těchto dobrých vlastností: pilnost, bezúhonnost, spravedlivost, energie a odvaha. Společnost, která má občany s takovými vlastnostmi, se může stát společností pokrokovou.

Forma vlády tedy vychází přímo z občanů, kterých se týká. Není tedy možné, aby ve státě, kde jsou lidé sobečtí, nespravedliví a páchají trestné činy, vznikla dobrá forma vlády. Vláda spočívá ve skutcích vykonaných lidmi, nebo lidmi zvolenými občany.⁸⁹

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že hlavním cílem vlády je, aby občané dosáhli dobra a rozvíjela se jejich vzdělanost a ctnosti.

87 Viz MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 239 s. ISBN 80-205-0267-X. str. 7, 14.

88 Tamtéž str. 23.

89 Viz tamtéž str. 26.

5.3 Zastupitelská forma vlády

Mill neschvaluje despotickou (absolutistickou) monarchii, ve které má veškerou moc panovník a lid je veden k pasivitě, nečinnosti a lhostejnosti. Toto jsou vlastnosti, které nevedou k pokroku.

Podle Milla je totiž důležité, aby měl nejvyšší kontrolní moc v rukou suverénní lid a občané měli nejen možnost zvolit si zástupce ve vládě, ale rovněž by byli příležitostně povoláváni k vykonávání některé veřejné nebo místní funkce.⁹⁰

Na rozdíl od despotické monarchie podporuje tato forma vlády v lidech aktivitu, altruismus a vzdělávání a tím pozvedá jejich intelektuální úroveň. Protože má blahodárný efekt na mravní stránku člověka, je možné nazvat takovou formu vlády za pokrokovou. Tyto podmínky splňuje nejlépe vláda zastupitelská.

Zástupce lidu jsou zvoleni periodicky, a pokud jejich činnost lid neschválí, v příštích volbách nemusejí být znovuzvoleni. Je proto důležité, aby se vybraní zástupci neřídili sobeckými zájmy, ale zájmy společnosti a aby měli dostatečné znalosti a zkušenosti.

Svoboda národa je pak zaručena v zastoupení schopných členů společnosti, kteří vládu nad lidem nevykonávají, ale řídí a kontrolují její činnost.⁹¹ Parlament je místem, kde tito zástupci (poslanci) diskutují nad nejrůznějšími názory a stížnostmi, které se týkají veřejného života.

90 Viz MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 239 s. ISBN 80-205-0267-X. str. 41.

91 Viz tamtéž str. 84.

5.4 Pravá a nepravá demokracie

Když Mill zvažuje rozdíl mezi byrokracií a vládou lidu, dochází k závěru, že byrokracie nemůže být dobrou demokratickou vládní formou, protože potlačuje individualitu členů společnosti a jejich činnost ochromuje rutina. Vláda lidu se mu proto zdá jako nejlepší možná forma vlády.

Ale také v ní je možné najít určité riziko. „*Jedno z největších nebezpečí demokracie, stejně jako všech jiných vládních forem, spočívá tedy v nepravém zájmu držitelů moci: v nebezpečí třídního zákonodárství.*“⁹² Tím Mill jasně dává najevo, že se obává stavu, kdy vládnoucí třída bude prosazovat pouze své zájmy a hlas menšiny bude umlčen. To je ale pro Milla zcela nepřípustné, neboť tento stav odporuje principům demokracie.

Je třeba dohlédnout na to, aby byly zastoupeny zájmy všech. Lidé sami určují, která třída je vládnoucí, nesmějí však dopustit, aby se některá z vládnoucích tříd stala natolik silnou, aby byla schopna potlačit zájmy jiné třídy.

Pravá demokracie je definovaná jinak, než jak je v jeho době pojímána. „*Čirá idea demokracie podle své definice je vláda nad veškerým lidem skrze veškerý rovně zastoupený lid. Demokracie, jak se obvykle pojímá a až posud praktikuje, je vláda nad veškerým lidem skrze pouhou většinu lidu, která je jediné zastoupena.*“⁹³ Základem demokracie je rovnost občanů, a proto nelze souhlasit s jejím současným stavem, kdy je menšina nucena ustoupit většině.

„*Mill byl zastáncem poměrného volebního systému, protože zajišťuje větší reprezentativitu parlamentu než většinový systém.*“⁹⁴ Tento systém zabraňuje utlačení menšiny a jedinečnost a zájem každého občana má stejnou váhu. Neexistuje zájem, který by byl důležitější nebo významnější než jiný.

5.5 Volební právo

Zajímavá je Millova představa všeobecného hlasovacího práva. Věřící, že odejmutí volebního práva způsobí narůstající moc většiny nad utlačovanou menšinou. Podle Milla je důležité, aby volebním právem disponovaly všechny dospělé osoby, kromě jedinců, kteří neumějí číst, psát a vykonávat běžné početní úkony. Abychom mohli všeobecně rozšířit hlasovací právo „*všeobecná výuka musí*

92 MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 239 s. ISBN 80-205-0267-X. Str. 91.

93 Tamtéž str. 93.

94 BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill : dvě stě let od narození : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. str. 33.

*předcházet všeobecnému udělení hlasovacího práva“.*⁹⁵ Důležité je, aby občané měli základní dovednosti a eventuelně povědomí o historii své země a politické vědě.

Hlasovací právo dále nenáleží lidem, kteří žijí z almužny, dlužníkům a neplatičům daní. Mill je sice zastáncem všeobecného hlasovacího práva, nikoliv však rovného hlasovacího práva. Upřednostňuje teorii, ve které by lidé s vyšším vzděláním měli i více volebních hlasů. Vzdělání je jedinou možnou měrou, která může změnit počet volebních hlasů občanů, nikoliv však majetek, jak navrhuji jiní.

Volební právo má volič chápat nikoliv jako prostředek k prosazení svých sobeckých zájmů. „*Toto hlasování je přísně věcí povinnosti a je povinen vykonat je podle svého nejlepšího a nejsvědomitějšího přesvědčení o veřejném dobru.*“⁹⁶

V otázce, zda-li má být hlasování veřejné nebo tajné je Mill důrazným zastáncem hlasování veřejného, protože se voliči chtějí před druhými ukázat v tom nejlepším světle. Při tajném hlasování hrozí, že budou občané hledět pouze na své vlastní zájmy.

5.5.1 Volební právo žen

Jak již bylo zmíněno v kapitole o svobodě, Mill nahlížel na ženy jako na rovnocenné partnery. Zvyky a vývoj společnosti jim ovšem nedovolovaly stejného zacházení jako s muži a zákon jejich životy v mnohém omezoval. Přesto Mill zastával názor, že pokud by bylo ženám umožněno získávat stejné vzdělání a zaměstnání jako mužům, dosáhly by také stejných schopností.

Pokud by zákon rozšířil ženská práva, nevidí důvod, proč by jim neměl také umožnit právo volební. Je nespravedlivé, pokud ústava umožňuje mužům volit a za stejných podmínek to nedovoluje také ženám. Žena má právo podílet se na utváření zákonů. Millovu teorii můžeme potvrdit na mnohých příkladech z minulosti, kdy se ženy osvědčily jako schopné vladařky a Anglie v 19. století je toho zářným příkladem.

Přestože ženy získaly volební právo až roku 1918, nelze pochybovat o tom, že v této praktické politické změně měl nemalý podíl právě John Stuart Mill.

95 BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill : dvě stě let od narození : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. str. 117.

96 MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 239 s. ISBN 80-205-0267-X. Str. 133.

5.6 Shrnutí

Jak již bylo řečeno, aplikovat nejlepší formu vlády nemůžeme pro všechny národy. Záleží na stupni společenského rozvoje a schopnosti národa splnit tři výše uvedené podmínky pro zavedení nové vládní formy. V Anglii v 19. století, kdy žil John Stuart Mill, byla zastupitelská forma vlády možná, protože národ dosahoval dostatečné intelektuální úrovně.

Mill se snaží nalézt nejlepší formu vlády podle toho, jak maximalizuje dobro a minimalizuje zlo. K posouzení vhodné vládní formy je ovšem zapotřebí vzít v úvahu stupeň pokroku společnosti. Tím jsem se zabývala v první části této kapitoly. V další jsem zmínila, že úspěšná forma vlády se pozná podle přijetí a podpory od občanů. Je zapotřebí nejen zachovávat pořádek, ale směřovat společnost k pokroku a přijímat také návrhy změn.

Ve svých úvahách Mill dochází k závěru, že nejlepší formou vlády je vláda zastupitelská, protože podporuje pokrokové vlastnosti svých občanů, kteří se aktivně podílí na fungování politického řádu.

V části o pravé a nepravé demokracii jsme zmínili Millovu potřebu zahrnout do zájmů společnosti zájmy všech, nejen pouze vládnoucí třídy. Jen tím je totiž zachována demokracie. Aby tyto zájmy byly zachovány, je zapotřebí umožnit volební právo všem dospělým osobám, včetně žen. Přesto Mill jmenuje některé osoby, kterým by mělo být volební právo odejmuto.

6 Mill a socialismus

Vývoj společnosti a vznik dělnické třídy, která měla své specifické požadavky, vedly Milla k zamyšlení nad základními otázkami socialismu, které ve svém díle *Kapitoly o socialismu* nestihl dokončit. Obsahují jen 4 kapitoly, jež byly vydány posmrtně jeho nevlastní dcerou.

Následující kapitolu věnuji hlavním myšlenkám politické ideologie, které Mill rozpracoval ve výše uvedeném díle. Nejdříve zmíním Millův úsudek ohledně nutnosti přemýšlet o názorech socialistického uspořádání pro tehdejší společnost. Dále se zaměřím na kritické výtky, kterými socialisté nešetřili dosavadní uspořádání, a jak jejich názory Mill vysvětlil a upravil. Autor se zmiňuje o dvou typech socialismu, které rozděluje na základě organizace jejich řízení. V poslední řadě zmíním Millovo hodnocení komunismu a vhodnost aplikace této politické ideologie. Závěrem shrnu Millovy názory týkající se vhodnosti socialistického uspořádání společnosti.

6.1 Nutnost socialismu

Podle definice ve filosofickém slovníku můžeme následně zhodnotit jeho filosofický pohled. Socialismus je ve slovníku vyjádřen jako: „*Politická a ekonomická koncepce vedená ideálem spravedlnosti a bratrství. Snahou socialismu je podříditi individua společnosti, která má funkční strukturu a stanoví si za cíl vítězství obecného dobra nad individuálním zájmem. Svým odmítáním soukromého vlastnictví výrobních prostředků a volné konkurence stojí socialismus v protikladu jak vůči individualismu, tak vůči ekonomickému liberalismu (kapitalismu)*“.⁹⁷

Silné dělnické bouře za Millova dětství a vzrůstající moc dělnického obyvatelstva v 60. a 70. letech 19. století (byl přijat reformní zákon umožňující volit většímu počtu mužů z dělnické třídy) vedlo Milla k úvahám o důležitosti některých návrhů socialismu. Dělnická třída se začala aktivně zajímat o problematiku majetkových zákonů, kterou mohla rovněž díky svému voličskému právu ovlivnit.

Při zvažování lepšího politického a občanského uspořádání Mill navrhuje průzkum v oblasti společenských institucí. Cílem diskuzí by mělo být především řešení, jak zamezit vzrůstající propast mezi bohatou a chudou třídou a zohlednit plány budoucího uspořádání bez okamžitého odsouzení.⁹⁸

Ve svých myšlenkách neříká jednoznačně, které společenské uspořádání je pro naplňování fyzických a morálních potřeb nejvhodnější, ale přiklání se k názoru, že v současnosti vypadá

97 DUROZOI, Gérard - ROUSSEL, André. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Praha : Ewa, 1994. 352 s. Řada encyklopedických slovníků. ISBN 80-85764-07-5. str. 277.

98 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 36, 37.

socialismus nejnadějněji. Argumenty socialismu zasluhují podrobnější studium, neboť obsahují důležité body pro zlepšení současného společenského řádu. Mill je přesvědčený, že platnost těchto argumentů je třeba vyzkoušet také v praxi a zhodnotit prostředky ke zlepšení života lidí obou politických systémů.⁹⁹

6.2 Výtky socialistů

Přestože se Mill přiklání k socialismu, nesdílí jejich přehnané kritizování a zveličování chyb současného nastavení společenských institucí. „*Současná soustava nás nevhání, jak věří mnozí socialisté, do stavu všeobecné nuzoty a zotročení, ze kterého nás může spasit pouze socialismus. Zlo a bezprávi, ke kterým v současném systému dochází, jsou velké, ale dále se nezvětšují, všeobecná tendence naopak směřuje k jejich pozvolnému zmenšování.*“¹⁰⁰

Jednou z hlavních výtek socialistů jsou tedy katastrofálně nízké mzdy. Mill souhlasí, že situace nízkých mezd dělnického obyvatelstva je zlem, které však nevzrůstá, ale všeobecný pokrok má tendence mzdy zvyšovat. Děje se tak pomocí nárůstu pracovních příležitostí a zvyšováním intelektuálních dovedností obyvatelstva.¹⁰¹

Mill vidí pravdivost v námitce socialistů o zhoršující se kvalitě zboží. Dobrá pověst spojená s kvalitou zboží již není tolik důležitá, protože se na trhu nachází velké množství obchodníků.

Co se týče působení konkurence na trhu, Mill poukazuje na jejich nedokonalou představu. Socialisté vidí v konkurenci pouze negativní dopady, ale zapomínají i na pozitivní vlivy konkurence. Podle nich jen tlačí na snižování výdělků tak, že lidé nakonec přijmou nižší mzdu za vykonanou práci. Ale „*ti, kdo kupují práci a výrobky, si navzájem konkurují stejně jako ti, kdo je prodávají*“¹⁰² „*Je-li konkurence na obou trzích volná, tlačí na snižování cen, včetně zboží, které nakupují dělníci.*“¹⁰³

Řešení, jak zkvalitnit zboží a redukovat zvyšující se podvody s cenami a kvalitou výrobků denní spotřeby, vidí Mill zavedení družstevních podniků, kde může spotřebitel nakupovat od velkoobchodníka, případně od výrobce.

99 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 76, 77.

100 Tamtéž str. 76.

101 Viz tamtéž str. 63-65.

102 Tamtéž. str. 66.

103 BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill : dvě stě let od narození : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. str.. 35.

6.3 Dva typy socialismu

Nespokojení socialisté se současným společenským řádem se shodují v bodech, které se týkají ekonomické struktury. Kritici současného stavu většinou žádají úplnou změnu společenského řádu, ale už se neohlízejí po jiném, které by se blížilo jejich představě.

Mill se následně pouští do rozboru dvou typů socialismu. Socialismus rozděluje na základě toho, jak je společnost uspořádána.

První typ socialismu (návrhy Owena a Fouriera) počítá s postupným uspořádáním společnosti v systému zemědělských nebo městských obcí. Tím by mohl být tento systém ověřen pokusem na vybraném vzorku obyvatel a zhodnocena připravenost celé společnosti.¹⁰⁴

Druhý typ předpokládá revolučnější formu socialismu. Státní majetek by měla řídit a spravovat dělnická třída pomocí jediného centrálního úřadu. Tento socialismus má značnou popularitu mezi nespokojenými radikálními socialisty, protože slibuje uskutečnit změny naráz a kompletně, bez ohledu na cokoliv funkčního a prospěšného v systému předchozím.¹⁰⁵

Pro Milla je možný socialismus prvního typu, který předpokládá postupnou aplikaci na vesnicích. Druhý typ, počítající zavedení socialismu na celý stát, však zásadně odmítá.

6.4 Kritika komunismu

Druhá varianta socialismu, kde je řízení výrobních prostředků uskutečňováno jediným centrálním úřadem, nazývá ve své práci „primitivním komunismem“. Pokládá si otázky, zda-li by komunistické zřízení bylo lepší ve sféře vedoucích osob a řadových zaměstnanců.

Dochází k závěru, že komunismus by měl za následek úbytek pracovní motivace. Vedoucí pracovníci by v rámci komunistické rovnosti dostávali stejné mzdy, jako řadoví zaměstnanci. Podle Milla by touto změnou trpěli i samotní dělníci, kteří by neviděli možnost kariérního postupu a lepšího finančního ohodnocení.

V komunismu spatřuje J. S. Mill nebezpečí v podobě:

- řešení nesnadných otázek despotickým způsobem (komunismus odmítá přijmout řešení slibující vzdálené výhody),
- nezohlednění výkonnějších a schopnějších zaměstnanců (všichni mají stejné mzdy),
- pokles harmonie mezi členy společnosti (potlačení individuality).

104 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 77, 78.

105 Viz tamtéž str. 77, 78.

Můžeme říci, že komunismus by mohl mít moc nad veřejným míněním předstíranou jednotou názorů, ale tím by potlačoval individualitu a působil tak zlo. Není možné nutit obyvatele k tomu, aby komunismus akceptovali. Taková skutečnost by mohla skončit pro socialismus v podobě komunismu fiaskem.

V komunismu tedy Mill nespatřuje žádné viditelné výhody. Jedinou přednost shledává na zlepšení pracovní morálky, která se liší od současného uspořádání tím, že by byl dělník motivován míněním ostatních o jeho pracovitosti.

Závěrem Mill říká, že z myšlenek socialismu si může současné společenské uspořádání vzít jisté pozitivní prvky. Avšak dokud nebude dosažena vysoká mravní úroveň a dostatečně vyvinut altruismus v lidech, mělo by zůstat u soukromého vlastnictví a konkurence.¹⁰⁶

6.5 Shrnutí

J. S. Mill zaujímá mezi liberály specifické místo vzhledem ke svému odklonu od původních liberálních myšlenek k novému typu liberalismu, v jeho případě sociálního liberalismu. Neztotožňuje se však se všeobecným pesimismem, který mezi socialisty panuje a snaží se vidět realitu v její komplexnosti. V některých úvahách sdílí názory se socialisty a rovněž nezavrhuje ani komunismus. Nutností však pro něj zůstává užitečnost, tedy aby politické uspořádání prospívalo celé společnosti. Odmítá působení zvykového práva jako něčeho, co musí obывatelé přijímat jako absolutní pravdu. Snaží se v každém člověku podnítit racionální uvažování nad pozitivními a negativními stránkami v plánování nového společenského uspořádání.

Podle Theodora Syllaby, autora předmluvy ke *Kapitolám o socialismu*, Mill přistupuje k této ideologii „*nepředpojatě a jeho námitky proti socialistické revoluci a řádu, který by z ní měl vzejít, mají spíš podobu otázek a varování.*“¹⁰⁷

106 Viz MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6. str. 86.

107 Tamtéž str. 23.

7 Závěr

Závěr bych ráda rozdělila na dvě části. Nejprve bych shrnula základní myšlenky Johna Stuarta Milla s ohledem na témata morální a politické filosofie, které byly předmětem mé bakalářské práce. Ve druhé části bych vyjádřila svůj osobní pohled na Millovu filosofii, a poté bych zmínila hodnocení jinými mysliteli ohledně významu filosofie Johna Stuarta Milla v historii filosofie a odkazu pro současné století.

Ze života J. S. Milla je patrné, že racionalistická výchova jej směřovala k pokračování snah jeho otce - uskutečnit společenské reformy, které by vedly ke zdokonalení lidské společnosti. Musím uznat, že se snaha Jamese Milla nadmíru povedla. Poskytl J. S. Millovi rozsáhlé rozumové pochopení veškerých společenských souvislostí a tím tedy dobrého vstupu do pracovního života. Po své duševní krizi se od myšlení svého otce a učitelů odchýlil, ne však radikálně.

Jakkoliv je dnes odklon utilitarismu Jeremyho Benthamu a Johna Stuarta Milla hodnocen, svými názory chtěl Mill pouze rozšířit a poupravit Benthamovu utilitaristickou nauku. Nejvíce se však odchýlil rozlišováním požitků z hlediska kvality na vyšší a nižší. Nauka Jeremyho Benthamu byla navíc přísně racionalistická. V tomto ohledu se Mill odklonil, neboť sám na sobě poznal, že usilování pouze o rozumovou stránku neučiní člověka šťastným. Je třeba také zároveň pěstovat své city.

Mill dále kritizoval Benthamovu nauku, že nezohledňuje individuální práva a lidskou důstojnost. Nesouhlasil s tím, že jsou jedinci automaticky nastaveni k usilování pouze o své vlastní štěstí. Mill věřil, že cit spravedlnosti je zakotven v našem svědomí a dá se kultivovat výchovou.

Výchově a vzdělání přikládal Mill zásadní důležitost na zdokonalování našeho vnitřního světa chápání, cítění a jednání. Díky výchově je možné jedince lépe nastavit k usilování spravedlivého a mravného jednání. Spravedlivé jednání je podle něj takové jednání, které zohledňuje práva ostatních lidí.

Považoval za důležité hlásání individuálních práv a potřeb, které byly značným způsobem potlačovány a stát měl tendence stírat mezi lidmi jakékoliv rozdíly natolik, až společnost spěla k uniformitě. Proti tomu se však Mill rázně postavil a svými knihami rozvířil vlnu diskuzí napříč politickým spektrem a široké veřejnosti.

Ve své bakalářské práci jsem také zmínila Millův názor na náboženství z hlediska užitečnosti pro lidský život. Na jedné straně víru v Boha uznával, protože dává v těžkých chvílích člověku naději a ulehčuje tak lidskému trápení. Ovšem nechtěl, aby mravní zásady náboženství měly velkou moc v

utváření veřejného mínění a aby byly striktně vyžadovány společenskými institucemi. Mill se snažil vysvětlit, že svými schopnostmi a pokrokem lidského vědění dokážeme vytvářet stejné mravní požadavky, jaké požadovalo náboženství, a můžeme sami usilovat o ideály mravnosti, ctnosti a pravdy.

Ve své teorii o svobodě kladl John Stuart Mill důraz na toleranci, svobodu myšlení a osvobození od zastaralých společenských předsudků a přílišného moralizování. Důležitým požadavkem byla svoboda lidí dělat to, co chtějí, pokud svým jednáním nepoškozují druhé.

Vymezil tři důležité oblasti, ve kterých by měla být zajištěna naprostá svoba: svoboda myšlení a cítění, svoboda ve volbě povolání a svoboda sdružovat se. Výrazně stál proti potlačování jakéhokoliv názoru z toho důvodu, že by se mohl ukázat pravdivým, a také proto, že by se lidstvo potlačením názoru ochuzovalo o rozmanitost, která je potřebná k rozvíjení vyšších rovin naší individuality. Nejvíce si cenil svobody jednotlivce, rozličnosti a spravedlnosti, které chápal jako prostředky k dosažení štěstí.

J. S. Mill vystupoval veřejně s názorem, že je důležité uznat ženám stejná práva jako mužům. Měly by mít právo na stejné vzdělání, právo volební a být svobodné vybrat si povolání. Podle Milla mohou ženy dosahovat stejných schopností jako muži. Je však třeba zlomit dosavadní zvyky a tradice, díky kterým mají ženy omezené možnosti se rozvíjet. Mill říká, že pokud jim bude umožněna rovnoprávnost, budou v životě šťastnější a společnost tím přispěje k dalšímu pokroku.

Nastavení demokracie v 19. století se mu nelíbilo proto, že neumožňovalo menšinám zastoupení v parlamentu. Pokud je ale vláda založena na demokracii, měla by umožnit svým občanům stejná práva. Vládní forma by neměla dodržovat dosavadní politiku s ohledem na tradice. Pokud má být úspěšná, měla by zohlednit nejen pořádek ve společnosti a její mírový stav, ale také dát šanci změnám. Tím upozorňoval, že by se měly společenské instituce měnit podle pokroku ve společnosti a přizpůsobovat proměně v chápání světa.

Je vhodné použít despotismus, pokud národ není dostatečně rozumově vzdělaný, avšak despocie by neměla být trvalá. Mill považuje za nejlepší formu vlády zastupitelskou demokracii, protože má nejvyšší kontrolní moc lid, který si volí zástupce ve vládě. Zároveň umožňuje občanům participovat na veřejných nebo místních funkcích. Mill prosazuje poměrný volební systém a všeobecné volební právo. Podle něj by mělo být umožněno volební právo všem dospělým osobám. Vymezuje však také typy osob, kterým by toto právo nemělo náležet. Prosazuje návrh, že lidé s vyšším vzděláním by měli mít více volebních hlasů.

Mill se obával potlačení práv menšin a slabých. Bojoval za lepší pracovní a společenské podmínky dělníků. Proto není překvapením, že se socialisty sdílí některé názory, avšak nesouhlasí s jejich přehnaným pesimismem v hodnocení dosavadního uspořádání společnosti. Je třeba, aby současné státní instituce vycházely z rozumného uvažování a aby zvážily některé návrhy socialistické organizace. Cílem vlády by však mělo být dosažení politického uspořádání, které by prospívalo celé společnosti.

Mill žil v době, kdy se začaly dít značné pokroky v názorech široké společnosti a díky tomu byly některé jeho ideje kladně přijaty. Dokázal přispět k některým reformám skrze své politické články, knihy, ale také politickým působením přímo na půdě parlamentu. Výrazně zvýšil počet politiků, kteří se jeho vlivem přiklonili ke zrovnoprávnění žen. Pomohl také potlačit vládní snahy omezit svobodu projevu. Je tedy patrné, že mnoho z reforem a názorů, které prosazoval, se mu podařilo změnit za jeho života.

Nyní přestoupím k vlastnímu hodnocení dosažených poznatků o morální a politické filosofii Johna Stuarta Milla.

Představa usilování o obecné blaho s respektem k právům jednotlivce, na který J. S. Mill kladl důraz, se mi jeví jako moderní, neboť jsou dnes tato práva všeobecně uznána v mnoha rozvinutých zemích světa. Politické uspořádání by podle něj mělo umožňovat základní práva a svobody občanů, kterých se zastával v době, kdy samozřejmými nebyly. Není se čemu divit, protože síla zvyků byla značná a ne jeden myslitel byl v minulosti kvůli svým pokrokovým názorům dokonce usmrcen.

Líbí se mi zejména, že se měl ušlechtilou vizi nasměrování lidské společnosti. Zajímal se o potřeby všech lidí, bez ohledu na pohlaví, rasu, politické vyznání a odlišné názory. Snažil se lidem ukázat, co má v životě opravdovou hodnotu.

Byl vytrvalým altruistou s velmi optimistickým pohledem na lidskou psychiku. Myslím si však, že měl až moc velkou důvěru v čisté lidské pohnutky. Nedokázal předvídat do budoucnosti (na rozdíl od Marxe), avšak na svou dobu měl zralý pohled a pokrokové vize. Byl citlivý k naléhavým sociálním problémům. Vnímal správně skutečnost, že převládající zastaralé zvyky mají silné destruktivní účinky na společnost.

Nyní chci vyložit názory vybraných myslitelů ze současnosti, kteří se vyjadřují k Millově filosofii a k jeho celoživotnímu vytrvalému úsilí o dosažení šťastné společnosti.

Pro Miloslava Bednáře, vědeckého pracovníka Filosofického ústavu Akademie věd ČR, je Millův odkaz stále důležitý a platný. John Stuart Mill je podle něj bezpochyby jedním z největších filosofů 19. století a svým důkladným zkoumáním neměnných fenoménů svobody a spravedlnosti jej

můžeme zařadit také mezi filosofické velikány Platóna, Aristotela, Lockeho a Kanta. Mill svou dobu správně chápal jako „*neucelenou dějinnou fázi přechodu k éře občanských ústavních demokratických svobod, neboť jí dosud chybí adekvátní, pevný, obecně sdílený, a proto účinně působící fundament učených, filozoficky založených zásad názoru na život a svět.*“¹⁰⁸ V tomto dějinném přechodu se obával nebezpečí z omezení lidské svobody a myšlení jako důsledky zavedení různých druhů diktatur. Jeho obavy se drasticky potvrdili dějinnými událostmi 20. století.

Podle Marka Loužka, analytika Centra pro ekonomiku a politiku, může být Millova politická filosofie dodnes vzorem pro přívržence klasického liberalismu. Zejména v jeho přesvědčení, že každý člověk může samostatně „*zastávat své zájmy a nejlepším praktickým pravidlem pro hospodářský a politický život je svobodná konkurence. Stát se má starat o vnitřní a vnější bezpečnost, nikoli zasahovat do života občanů. V tom je Mill aktuální dodnes.*“¹⁰⁹

Vyjádření světoznámého Isaiah Berlina nezaznívá už tak pozitivně na Millovu adresu, avšak potvrzuje význam jeho myšlení v době 19. století. Tvrdí, že Mill „*byl učitelem své generace, svého národa, ale ničím víc než učitelem – nebyl tvůrcem ani inovátorem. Neproslul žádným tralým objevem nbo vynálezem. Nepřispěl takřka ničím významným v logice, filozofii, ekonomice ani v politickém myšlení. Avšak jeho rozpětí a jeho schopnost uplatňovat myšlenky v oblastech, kde ponesou plody, neměly sobě rovných. Nebyl originální, avšak proměnil strukturu lidského poznání své doby.*“¹¹⁰

108 BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill : dvě stě let od narození : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4. str. 11, 20.

109 Viz tamtéž str. 27.

110 BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1999. 332 s. Střed ; sv. 27. ISBN 80-7260-004-4. str. 320.

8 Použitá literatura

Primární literatura

- 1) MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2011. 182 s. Dostupné z: <http://toc.nkp.cz/NKC/201103/contents/nkc20112172954_1.pdf> ISBN 978-80-7429-140-1.
- 2) MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd., v nakl. Svoboda 1. vyd. Praha : Svoboda, 1992. 239 s. ISBN 80-205-0267-X.
- 3) MILL, John Stuart. *O svobodě. 1*. Praha : J. Otto, [1914]. 95 s. Světová knihovna ; sv. 1087-8. ISBN (Váz.).
- 4) MILL, John Stuart. *O svobodě. 2*. Praha : J. Otto, [1914]. 109 s. Světová knihovna ; sv. 1097-8. ISBN (Váz.).
- 5) MILL, John Stuart. *Vlastní životopis*. V Praze : Pelcl, 1901. 237 s. Knihovna Rozhledů ; 35.
- 6) MILL, John Stuart. *Tři essaye o náboženství : Příroda - Užitečnost náboženství - Theismus*. Praha : J. Pelcl, 1900. 204 s. Knihovna rozhledů ; 31.
- 7) MILL, John Stuart. *Kapitoly o socialismu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 105 s. ISBN 80-85899-39-6.
- 8) MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. Přeložil M. B. a C. G. M. Praha: Časopis českého studentstva, 1890, 81 s.

Sekundární literatura

- 9) *Velké postavy západního myšlení : slovník myslitelů*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1997. 707 s. Obzor ; sv. 10. ISBN 80-85190-61-3.
- 10) BEDNÁŘ, Miloslav. *John Stuart Mill : dvě stě let od narození : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Cep, 2006. 116 s. Ekonomika, právo, politika, č. 53/2006. ISBN 80-86547-57-4.
- 11) ŠIMÁČKOVÁ, Božena. *John Stuart Mill*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. 44 s.
- 12) MILLER, David L. - CONNOLLY, William E. - RYAN, Alan - KUČTOVÁ, Jana - LUKÁŠ, Ivo - OGROCKÁ, Jana. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno : Jota, 1995. 580 s. Nové obzory. ISBN 80-85617-47-1.
- 13) MCDOWALL, David. *An Illustrated History of Britain*. 11th impr. Harlow : Longman, 1997. 188 s. ISBN 0-582-74914-X.

- 14) *Filosofický slovník*. Vyd. 1. V Praze : Knižní klub, 2009. 358 s. Universum. ISBN 978-80-242-2582-1.
- 15) DUROZOI, Gérard - ROUSSEL, André. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Praha : Ewa, 1994. 352 s. Řada encyklopedických slovníků. ISBN 80-85764-07-5.
- 16) *Slovník cizích slov pro nové století : základní měnové jednotky : abecední seznam chemických prvků : jazykovědné pojmy : 30 000 hesel*. Litvínov : Dialog. Most, 2002. 412 s. ISBN 80-85843-61-7.
- 17) SKORUPSKI, John. *Why Read Mill Today?*. New York: Routledge, 2006, 122 s. ISBN 0-415-37744-7.
- 18) CRISP, Roger. *Mill on Utilitarianism*. London: Routledge, 1997, 232 s. ISBN 0-203-41061-0.
- 19) BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 1999. 332 s. Střed; sv. 27. ISBN 80-7260-004-4.